

บทที่ 10

การศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้าน

นิทาน ทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นสิ่งที่สนองความปรารถนาของมนุษย์ในการที่จะหลุดพ้นออกไปจากโลกปกติ แม้จะเป็นเวลาชั่วคราาก็ตาม ในนิยายปรัมปรา วีรบุรุษต่าง ๆ ได้เดินทางไปยังโลกอื่น ในตำนาน มนุษย์ธรรมดาอาจจะถูกนำตัวไปในดินแดนมหัศจรรย์ และในเทพนิยาย ลูกชายหรือลูกสาวคนสุดท้ายของชาวนาหรือชาวชนบทได้แต่งงานกับคนในราชตระกูล ลักษณะเด่นในนิทานอีกอย่างหนึ่ง คือ ความมั่งคั่งทรัพย์สินสมบัติ สิ่งที่มีค่าเช่นทอง ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา สิ่งเหล่านี้จะปรากฏในนิทานหลายเรื่อง เช่น เจสันไปแสวงหาขนแกะทองคำ ห่าน หรือแม่ไก่ที่ออกไข่เป็นทอง นอกจากนี้ นิทานที่เป็นลักษณะนิยายปรัมปรา และนิทานทั่วไปบางตอนจะช่วยตอบคำถามที่มีอยู่เป็นประจำของมนุษย์ คือ โลกเรามีที่มาจากไหน มนุษย์ สัตว์ และพืช มีกำเนิดมาอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ (function) ของนิทาน และคติชนแบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทบาทหน้าที่ คือแนวคิดประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับคติชนวิทยา และมานุษยวิทยา ทั้งยังเป็นเวทีทางที่เข้าไปสู่การศึกษาคติชนโดยหลีกเลี่ยงปัญหาเกี่ยวกับกำเนิดและการแพร่กระจายไปเป็นการเฟื่องฟูบทบาทของคติชนในวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมได้ให้ความสนใจสนับสนุนความคิดนี้เป็นอันมาก และพวกเขาก็ได้ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ด้อยการศึกษา โดยการตั้งคำถามว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่ในวัฒนธรรมอย่างไร

ปัจจุบันนี้เรามีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญมากแล้ว และเราก็สามารถหาคำตอบในหลายสิ่งหลายอย่างที่เราพอใจ แต่ถึงแม้ว่าเราจะเจาะถึงความลึกซึ้งของจักรวาลได้ เราก็กังไม่อาจเข้าใจได้ทั้งหมด เช่นความลึกซึ้งของการดำเนินชีวิตของเรา นักประพันธ์บางคนทำให้ตัวละครถามปัญหาที่ไม่มีใครตอบได้ว่า เขาคือใคร เขาเป็นอะไร นี่คือการถามปัญหาเกี่ยวกับจักรวาล และการพิสูจน์ของนักวิทยาศาสตร์ไม่อาจช่วยให้เขาเกิดความ

พอใจได้อย่างแท้จริง จริงอยู่ที่นักวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายถึงมนุษย์ในแง่ชีววิทยา และระบุถึง ชาติแท้ที่ประกอบกันเป็นร่างกายมนุษย์ขึ้นมา ส่วนนักจิตวิทยาก็อธิบายถึงการทำงานของจิตใจ แต่เราอาจจะรู้สึกว่าการอธิบายนี้ยังไม่สมบูรณ์ เพราะว่านักชีววิทยาและนักจิตวิทยาพรรณนา ถึงพฤติกรรมของเราในแง่ของความเปลี่ยนแปลงทางเคมีที่เกิดขึ้นเวลาที่เรโกรธ หรือยินดี พอใจ มีความสุข ฯลฯ แต่พวกเขาไม่ได้บอกเลยว่า อะไรที่เป็นกำเนิดของความชั่วร้ายในจิตใจ หรือ การเริ่มต้นชีวิตที่มีสติสัมปชัญญะนั้นมีเหตุมาจากอะไร ทั้งนี้เป็นเพราะว่าชีวิตและระบบการ ศึกษาของเราขึ้นอยู่กับโลกแห่งเทคโนโลยีมากกว่า ซึ่งตามความเป็นจริงและความเหมาะสมแล้ว เราควรจะให้เด็ก ๆ เติบโตกับปัญหาที่แท้จริง คนจริง ๆ และสถานที่ที่แท้จริง การเล่าเรื่องอะไร ก็ตามควรจะเกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน มิฉะนั้นแล้วเรื่องนั้นจะเป็นจริงไปไม่ได้ นั่นก็คือ จินตนาการ ที่อยู่ข้างนอกจะมีความเป็นจริงอยู่ข้างใน เรื่องแบบบันเทิงคดีหรือเพื่อฝัน จะต้องมีความจริงอยู่ ภายในเรื่องนั้น

แต่นิทานทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่ได้อธิบายถึงความจริง เพราะความจริงในโลกของเด็กนั้น ต่างจากโลกของผู้ใหญ่ ดังที่บรูโน เบทเทลไฮม์ (Bruno Bettelheim)¹ กล่าวว่านิทานไม่ใช่เรื่อง ที่พรรณนาเกี่ยวกับโลกภายนอกและ “ความเป็นจริง” แต่อย่างไรเลย และเด็กทั่ว ๆ ไปก็จะ ไม่เชื่อว่านิทานพรรณนาโลกอย่างเป็นไปตามความจริง เพราะเขารู้ว่าความจริงในนิทานนั้นคือ ความจริงที่อยู่ในจินตนาการ เด็กทุกคนต้องการฟังนิทานเพื่อสนองความต้องการทางใจ ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ตาม นิทานพื้นบ้านหลายประเภทที่มีวิวัฒนาการขึ้นมาเพื่อพบกับ ความต้องการต่าง ๆ ทางด้านจิตวิทยา มันจะฝังตัวอยู่ที่รากฐานของวัฒนธรรมทุกแห่ง แม้ว่าแต่ ละวัฒนธรรมจะอยู่กันคนละมุมโลก และมีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ต่างกัน แต่นิทานกลับมี แก่นเรื่องคล้ายกันอย่างน่าพิศวง ไม่ว่าจะ เป็นนิทานของชนเผ่าหนึ่งที่เล่ากันรอบกองไฟ หรือ นิทานที่เล่าในบ้านในตอนค่ำในฤดูหนาว หรือนำมาเล่ากล่อมเด็ก เพื่อให้เด็กรู้สึกปลอดภัย อยู่ในอ้อมกอดของพ่อแม่และในการปกป้องของสังคม และนี่ก็คือ หน้าที่เบื้องต้นของนิทานพื้นบ้าน ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงศตวรรษที่ 20

นิทานมักจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เพื่อฝันโดยเฉพาะอย่างยิ่งนิทานแบบเทพนิยาย เนื่องจากเทพนิยายนั้นมักมีความหมายไปในแง่จินตนาการมากกว่า พ่อแม่และครูที่สอนเด็กจะ วิพากษ์วิจารณ์เทพนิยายว่าเป็นเรื่องโกหก และบางคนก็มีความรู้สึกที่เด็ก ๆ ไม่ควรจะมี

¹ Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment* (New York : Vintage Books, 1975), p. 177.

ประสบการณ์กับเรื่องที่น่ากลัว ความรุนแรงทางร่างกาย และเหตุการณ์ที่เหนือวิสัยที่เป็นส่วนประกอบเบื้องต้นของเทพนิยาย ตัวอย่างเช่น เรื่องสโนว์ไวท์กับคนแคระทั้งเจ็ดที่เนื้อเรื่องตอนแรกค่อนข้างจะโหดร้าย เพราะสโนว์ไวท์ถูกนำตัวไปฆ่า แต่การที่วอลท์ ดิสนีย์ (Walt Disney) นำเรื่องนี้ไปสร้างเป็นภาพยนตร์การ์ตูน มีเพลงประกอบอันไพเราะ คนแคระที่น่ารัก ราชนิใจร้ายผู้ถูกประณามตีเตียน เป็นสิ่งที่ช่วยให้เราระลึกได้ว่า เทพนิยายเป็นสื่อที่มีบทบาทหน้าที่อยู่ในจิตไร้สำนึกของมนุษย์ ตัวละครในนิทานบางตัวเป็นตัวละครที่ตัดสินได้ทันทีว่าชั่วร้าย อัปลักษณ์ แต่บางตัวก็ทำให้ฉงนงายได้ เช่นนางฟ้าที่แต่งชุดขาว โบกไม้เท้า และลอยอยู่ในป่าอันรื่นรมย์ และสวยงาม ไม่น่ากลัวในความรู้สึกของผู้ฟัง แต่นางฟ้าของนิทานอังกฤษสมัย Elizabethan กลับเป็นสิ่งที่พิลึกพิลติก ซึ่เล่น แต่เจ้าเล่ห์แสนกลและฉลาดแกมโกง เมื่อมีการเล่านิทาน หรือพ่อแม่อ่านนิทานให้ลูกฟัง ครูอ่านนิทานในชั้นเรียน หรือผู้นำกลุ่มในการเล่นรอบกองไฟเล่านิทานขึ้น เท่ากับว่าพวกเขาได้เข้ามาอยู่ในกรอบอันเดียวกันที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของชีวิต คือ ความชั่วร้ายและความดีงาม ความตายและการมีชีวิต งานหนักและการเดินทาง ฯลฯ

อลัน ดันดีส (Alan Dundes)¹ กล่าวว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันหลายประการที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ มันช่วยให้การศึกษาแก่ผู้เยาว์ ทำให้ความรู้สึกของกลุ่มเข้มแข็ง จัดหาวิถีทางบังคับหรือควบคุมปัจเจกบุคคลให้เป็นไปตามข้อกำหนดของสังคม เป็นสื่อสำหรับการประท้วงทางสังคม (Social protest) เสนอการหลีกเลี่ยงจากความเป็นจริง ในลักษณะของความบันเทิง และสิ่งอื่น ๆ...เขาเสนอความเห็นต่อไปว่า บทบาทหน้าที่ของคติชนมีความสำคัญต่อคนพื้นบ้านมากกว่ารูปแบบและกำเนิด เพราะคนพื้นบ้านจะไม่สนใจคำจำกัดความหรือกำเนิดของคติชนเลย

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ (Functionalism) เป็นแนวคิดที่เข้าใจและดึงดูดความสนใจในการศึกษาคติชน เป็นการมุ่งเฟื่องถึงบทบาทที่คติชนมีต่อสังคมและวัฒนธรรม นักวิชาการส่วนหนึ่งที่มีความสนใจศึกษาแนวคิดนี้ คือพวกนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมอเมริกัน ซึ่งเขามักจะไม่ใช้คำว่าการศึกษาบทบาทของคติชน (folklore) โดยตรง แต่มักใช้ว่า ศิลปะเชิงถ้อยคำ (verbal art) หรือวรรณกรรมที่แสดงออก (expressive literature) แทน

¹ Alan Dundes, ed. *The Study of Folklore* (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1965), p. 277

ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) ผู้เป็นบิดาของนักมานุษยวิทยาอเมริกันยุคใหม่ และเป็นผู้ที่สนับสนุนการศึกษาวัฒนธรรมร่วมโดยการออกสำรวจข้อมูลสนาม เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่เที่ยงตรง และถูกต้องตามเป้าหมายนั้น มีคุณลักษณะเป็นนักคิดแนวบทบาทหน้าที่อยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่เป็นนักคิดแนวนี้เต็มตัวเท่ากับศิษย์ของเขา คือ รูธ เบนดิคท์ (Ruth Benedict) ผู้ใช้แนวคิดบทบาทหน้าที่มาศึกษาพวกซุณีใน Zuni Mythology และเมลวิลล์ เจ.เฮอर्सโควิทส์ (Melville J. Herskovits) ผู้ศึกษาสังคมของพวกดาโฮเมียน (Dahomean) แต่กล่าวกันว่าผู้ที่เป็นผู้นำในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ผู้หนึ่งคือ วิลเลียม บาสคัม (William Bascom) ซึ่งเป็นศิษย์ของเฮอर्सโควิทส์อีกทีหนึ่ง บาสคัมมองคติชนในลักษณะของ “การแต่งอย่างสร้างสรรค์ของสังคม ที่มีบทบาทหน้าที่ มีลักษณะพัฒนาไป ไม่ล่าหลัง มีการรวมตัวไม่ใช่โดดเดี่ยว เป็นองค์ประกอบที่อยู่ตรงศูนย์กลาง ไม่ใช่ขอบนอกของวัฒนธรรม”¹

คติชนแบบต่าง ๆ สามารถที่จะมีบทบาทหน้าที่ แม้ว่ามันจะไม่เหมือนกันเลยก็ทีเดียวก็ตาม รูปแบบของคติชนสามารถเปลี่ยนไปได้ แต่บทบาทหน้าที่จะไม่เปลี่ยน บาสคัมได้ศึกษางานเขียนของบรอนิสลอฟ มาลินอสกี (Bronislaw Malinowski) เรื่อง *Myth in Primitive Psychology* (1926) แล้วนำความเห็นของมาลินอสกีมาขยายโดยมุ่งความสนใจไปยังบทบาทของคติชน บทความเรื่อง “Four Functions of Folklore”² ของเขากล่าวถึงเรื่องที่น่าสนใจหลายประการคือ เริ่มด้วยการกล่าวถึงภาวะแวดล้อมทางสังคมของคติชนก่อนโดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างคติชนกับวัฒนธรรม เขากล่าวว่าในการวิเคราะห์บทบาทที่สร้างสรรค์ของผู้เล่าคติชน หรือนิทาน ฯลฯ นั้น เราจะต้องพิจารณาความจริงต่อไปนี้ด้วย คือ

1. คติชนรูปแบบต่าง ๆ มีการถ่ายทอดหรือบอกเล่าที่ไหน เมื่อไร
2. ใครเป็นผู้ถ่ายทอด คติชนนั้นเป็นสมบัติของเขาเองหรือไม่ และใครคือผู้ฟัง
3. วิธีการที่ผู้เล่าใช้ เช่น ท่าทาง การแสดงสีหน้า การออกท่าทางแบบละคร การแสดงบทบาทต่าง ๆ ฯลฯ
4. ผู้ฟังมีส่วนร่วมในขณะที่มีการเล่าหรือไม่ เช่น หัวเราะ หรือมีการตอบสนองอย่างอื่น วิจารณ์หรือให้กำลังใจ ร้องเพลงหรือเต้นรำ หรือแสดงท่าทางไปตามเนื้อเรื่อง

¹ Richard M. Dorson, ed. *Folklore and Folklife: An Introduction* (Chicago: University of Chicago Press, 1972), R. 21

² Dundes, *op. cit.*, p. 281.

5. ผู้คนเห็นด้วยกับการแบ่งลำดับชั้นของคติชนหรือไม่
6. ทศนคติของผู้คนที่มีต่อการแบ่งลำดับชั้น

จะเห็นว่าการค้นคว้าของนักมานุษยวิทยาที่พิจารณาภาวะแวดล้อม (context) ว่ามีความสำคัญเทียบเท่ากับตัวบท (text) เป็นเรื่องสำคัญเพราะนิทานไม่ใช่ตัวบทที่จะเล่าออกมาด้วยการแปลความหมายบรรทัดต่อบรรทัด แต่จะเป็นการเล่าอย่างมีชีวิตชีวาให้กับผู้ฟังที่มีปฏิกิริยาโต้ตอบเพื่อจุดประสงค์บางประการที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น การทำให้ชนบทรวมเนียนประเพณี หรือข้อห้ามเข้มแข็งขึ้น การผ่อนคลายความกดดันโดยการอธิบายความเป็นไปในโลกระหว่างโลกจินตนาการ กับโลกแห่งความเป็นจริง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ เผ่าแต่ละเผ่าในแอฟริกา การเล่านิยายปรัมปราของแต่ละเผ่าจะทำให้เกิดความสมเหตุสมผลของความเชื่อ การปฏิบัติ และพิธีกรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองคือบทบาทหน้าที่

ทฤษฎี functionalism ได้รับการสนับสนุนมากในยุโรป นักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาถูกเชื่อมโยงเข้าหากันโดยหลักการของวิชาชาติพันธุ์วรรณา คือการเรียนรู้วัฒนธรรมของคนในชนบท นักคติชนวิทยาที่มีความคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์จะพิจารณาการจัดทำเรื่องของคติชนในสังคมที่สมบูรณ์ แต่เป็นวิธีการที่ตรงกันข้ามกับกริมม์ (Grimm) กริมม์พิจารณาตัวบทที่สมบูรณ์มากกว่า เพราะเขาเห็นว่า ตัวบทควรจะเป็นสิ่งที่สมบูรณ์และตีเด่นด้วยในฐานะที่เป็นตัวนิทานของชาติและเป็นผลผลิตขั้นสุดท้าย

นักคติชนวิทยาปัจจุบันจะเรียนรู้ชุมชนในด้านความลึก ในแง่ประวัติศาสตร์ โดยการเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน ในฐานะที่เป็นนักเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้สังเกตการณ์ และผู้เข้าร่วมในการแสดง (performance) ในโอกาสที่มีการแสดงหรือการเล่าเรื่อง เขาก็จะรวบรวมข่าวสารต่าง ๆ เขาจะพิจารณาปฏิกิริยาโต้ตอบของผู้ฟัง ดูประวัติบุคคลที่เป็นวิทยากร หรือผู้เล่า และบุคลิกภาพของผู้เล่า ทั้งที่เป็นผู้เล่าที่เด่น และผู้เล่าที่ไม่เด่น คู่อธิพลจากนิทานสมัยใหม่ และวรรณกรรมที่เป็นวรรณศิลป์ที่มีต่อการเล่านิทานนั้น จุดประสงค์ของการเล่าและความพอใจในตัวนิทาน และข้อมูลที่ได้มาเป็นจำนวนมากนั้นควรจะนำมาตีพิมพ์เป็นตัวอย่างแสดงไว้ด้วย ซึ่งตัวอย่างที่ดีในการศึกษาชนิดนี้คือ การศึกษาของลินดา เดก (Linda Dégh) เรื่อง Folktales and Society ซึ่งเด็กได้สรุปรายละเอียดของแนวคิดแบบนี้โดยอ้างหลักฐานจากงานของนักวิชาการจากยุโรปตะวันออกและตะวันตก และนักมานุษยวิทยา นักคติชนวิทยาอเมริกัน เดกใช้ข้อมูลทั้งหมดจากชนชาว Szeklers มาแสดงในการเสนอวิธีการค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการรุ่นใหม่

ปรารถนาจะนำเสนอ “บทบาทหน้าที่ทางสังคมของการเล่านิทาน” เธอระบุถึง “การเข้าไปสู่หน้าที่ของปรากฏการณ์ทางคติชน” และ “หน้าที่ของการเล่านิทานซึ่งเปลี่ยนแปลงจากการให้ความบันเทิงมาเป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาและความหวัง นั่นก็คือนิทานพื้นบ้านตกลงมาจากการเป็นการให้ความบันเทิงแก่เจ้าของที่ดินผู้ร่ำรวยไปสู่การให้ความบันเทิงแก่ชาวชนบทผู้ยากจนที่สุด

บทบาทหน้าที่ของนิทานจะเกี่ยวข้องกับทฤษฎี performance ด้วย เพราะการเล่านิทานจะไม่สามารถมีบทบาทหน้าที่ได้ถ้าไม่มีผู้ชม เพราะในเรื่องบทบาทหน้าที่นี้ ตัวบทจะไม่มีจุดหมายหรือจำเป็นต้องแยกออกไปจากการนำเสนออย่างมีชีวิตชีวา ดังที่วิลเลียม บาสคัม¹ กล่าวถึงความคิดของมาลีเนาส์ก็ไว้ในบทความของเขาว่า “การจำกัดขอบเขตของการศึกษานิยายปรัมปราไว้เพียงการพิจารณาตัวบทต่าง ๆ จัดว่าเป็นอันตรายต่อการที่เราจะเข้าใจธรรมชาติของมัน รูปแบบต่าง ๆ ของนิยายปรัมปราที่มาจากคติโบราณมาถึงพวกเรา และจากหนังสือคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สมัยโบราณของตะวันออกและจากแหล่งอื่น ๆ ที่คล้าย ๆ กัน ได้มาถึงพวกเราโดยไม่มีภาวะแวดล้อมของความเชื่อทางศาสนาที่ยังคงมีอยู่เลย ไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้อง ไม่มีความรอบรู้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมของพวกเขา การปฏิบัติทางศีลธรรมจรรยาและขนบธรรมเนียมที่เขานิยม คืออย่างน้อยก็ไม่มีข่าวสารที่สมบูรณ์ที่นักปฏิบัติงานสนามจะได้มาโดยง่าย...นักมานุษยวิทยาจะไม่ผูกพันอยู่กับเศษที่หลงเหลืออยู่ในวัฒนธรรม เช่นตัวบทเก่า ๆ หรือจารึกที่กระจัดกระจาย...”

บทบาทหน้าที่ของนิทาน

บาสคัมกล่าวว่าคติชนมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญอยู่ 4 ประการคือ

1. เป็นกระจกเงาสະท้อนให้เห็นวัฒนธรรม และรวมเอาสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันทั่ว ๆ ไปไว้ด้วยกัน
2. ทำให้วัฒนธรรมเข้มแข็งขึ้นและมีเหตุผล
3. ให้การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ด้อยการศึกษา
4. รักษาความเป็นแนวร่วมในการยอมรับแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม

¹ William Bascom, “Four Functions of Folklore,” in *The Study of Folklore*, ed. Alan Dundes (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, Inc. 1965).

คนทั่วไปคงจะยอมรับว่า ความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่แบ่งแยกมนุษย์ออกมาจากเครื่องจักร หรือวัตถุอย่างอื่น หรือสัตว์ และพืช ก็คือความสามารถในการจินตนาการ การคิดฝัน และการนำความคิดเหล่านั้นมาเรียงร้อยเข้าด้วยกัน นักมานุษยวิทยาและนักจิตวิทยาที่มีความเห็นว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณดั้งเดิมแบบป่าเถื่อนติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด และได้มาเรียนรู้ถึงสังคมและวัฒนธรรมประเพณีในภายหลัง ทั้งสัญชาตญาณเดิมและวัฒนธรรมจะช่วยสร้างเสริมซึ่งกันและกัน จากสมัยโบราณที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์นิทานขึ้นมาเพื่อให้สัญชาตญาณและวัฒนธรรมนี้กลมกลืนกัน และช่วยควบคุมสัญชาตญาณเดิมที่เป็นแรงขับทางชีววิทยา และความรู้สึกลงทางจิตไม่ให้มนุษย์เกิดความหวาดกลัวมากเกินไป นั่นก็คือ วันหนึ่งมนุษย์จะต้องพ้นจากสภาวะของเด็ก เต็มโตขึ้น และออกจากครอบครัวที่อบอุ่น ปลอดภัยไปสู่โลกภายนอก หรืออาจจะเป็นการออกจากเผ่า จากชุมชน จากสังคมของตน เพื่อไปมีวิถีทางใหม่ของตน ซึ่งใจหนึ่งของมนุษย์ยินดีที่จะทำสิ่งนี้ แต่อีกใจหนึ่งจะหวาดระแวง หรืออีกนัยหนึ่ง ในการที่เด็กเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นวัยรุ่น จะมีความเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยา ทั้งเด็กชายและเด็กหญิงจะต้องเผชิญกับความคิดใหม่ ๆ ความรู้สึกใหม่ ๆ ที่มีต่อเพศตรงกันข้าม นิทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทพนิยายบางเรื่องจะช่วยแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของประสบการณ์ที่มนุษย์มีเพิ่มขึ้น คือการเล่าว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเจ้าชายหรือเจ้าหญิงองค์หนึ่ง ซึ่งพระบิดาของพระองค์คิดว่า ถึงเวลาที่พระองค์ควรจะแต่งงานเสียที...”

นิทานจะมีการดำเนินเรื่องไปอย่างสอดคล้องลงรอยกับความคิดของเด็กที่ได้รับประสบการณ์บางส่วนจากโลกในชีวิตประจำวัน เด็กจะรู้สึกว่าเขาได้รับการปลอบใจจากนิทานมากกว่า คำปลอบใจหรือเหตุผลของผู้ใหญ่ โดยนิทานไม่ต้องอธิบายรายละเอียดอะไรเลย นอกจากนิทานอีสปที่จะมีการสั่งสอนศีลธรรมอยู่ตอนท้ายเรื่อง นิทานพื้นบ้านทั่วไปจะให้คำตอบในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม และจารีตประเพณีบางอย่าง เนื่องจากนิทานพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมทุกแห่ง และมีวิวัฒนาการขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ แก่นหรือสารัตถะของนิทานจึงคล้ายกัน

เราอาจจะสรุปบทบาทหน้าที่ของนิทานได้ดังนี้

1. ให้บทเรียนแห่งชีวิตต่อบัจเจกบุคคล ในส่วนที่จะมีต่อครอบครัว หรือคนในสังคม การอ่านหรือฟังนิทานจะช่วยทำให้เด็กเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการฟังจากพ่อแม่ หรือครูเล่าให้ฟังในชั้นเรียน หรือผู้ใหญ่ที่ฟังนิทานหรือการเล่าเรื่องราวจากการทำงานรวมกลุ่มกัน หรือมาชุมนุมกันเพื่อความสนุกสนาน สิ่งนี้จะทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความปลอดภัย และมั่นใจในการที่จะดำรง

ชีวิตอยู่ในสังคม ความปลอดภัยนี้จะทำให้ปัจเจกบุคคลสร้างเค้าโครงของหลักเบื้องต้นในการดำรงชีวิตขึ้นมา เช่นความดีและความชั่ว ชีวิตและความตาย ฯลฯ และสิ่งที่เป็นความจริงในนิทาน แต่เป็นแง่สัญลักษณ์ในชีวิตจริง เช่นการเดินทางที่เต็มไปด้วยภัยอันตราย งานหนักที่เหลือวิสัยของมนุษย์ธรรมดาที่จะทำได้ ฯลฯ นั่นก็คือ สิ่งใดก็ตามในนิทานที่ทำให้ปัจเจกบุคคลหวาดกลัว จะกลายเป็นบทเรียนในชีวิตให้กับสถาบันครอบครัว หรือสถาบันสังคม หรือชุมชน เช่นงานหนัก การทดสอบ การเดินทาง จะเปรียบเทียบได้กับอุปสรรคที่มนุษย์จะต้องเผชิญในชีวิต การเดินทางไปสู่ดินแดนที่ไม่มีใครเคยไป จะเทียบได้กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน

2. เป็นสิ่งที่ช่วยเยียวยา บำบัดรักษาสภาพจิตใจของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีความกลัว ความกังวล และพยายามเก็บกดความกลัวนี้ไว้ในจิตใจไว้สำนึก นิทานเป็นสิ่งที่ช่วยแสดงว่าความรู้สึกกลัวนี้เป็นปกติและเป็นความจริง นิทานบางเรื่องจะเปิดเผยความรู้สึกที่เก็บกดอยู่ภายในออกมา เพื่อให้ผู้อ่านรู้สึก ว่า สิ่งที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์นั้นก็คือสิ่งเดียวกับที่อยู่ในจิตใจของพวกเขา นั่นเอง นิทานจะทำให้ผู้อ่านคลายความกังวลใจ และช่วยให้มนุษย์เผชิญกับความกลัวที่แฝงอยู่ในจิตใจไว้สำนึกของเขา เช่นการฟังนิทานเรื่องที่น่ากลัว เปรียบประดุจฝันร้าย ควรจะทำให้เกิดความกลัว แต่ในขณะที่ฟังนิทานนั้น ผู้ฟังอยู่ในท่ามกลางความมั่นคงปลอดภัย ดังนั้นเขาจะมีอารมณ์ที่มั่นคงด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก ๆ ที่ได้รับฟังเรื่องของตัวละครที่มีบทบาทร้ายกาจ แต่ตัวละครนั้นกลายเป็นเพื่อนที่แสนดีในภายหลัง สิ่งนี้จะช่วยให้เขาเรียนรู้ว่า สิ่งใดก็ตามที่ในตอนแรกเขารู้สึกว่าน่ากลัว น่ารังเกียจ น่าขยะแขยง จะสามารถเปลี่ยนเป็นสิ่งที่ดีได้ แม้ว่าการเปลี่ยนนั้นจะมีมายาการหรือความมหัศจรรย์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยก็ตาม นอกจากนี้มนุษย์ยังมีจินตนาการที่เกี่ยวกับผู้พิทักษ์ เช่นเทวดารักษาตัว ซึ่งจะทำให้เกิดความอบอุ่นใจ และปลอดภัย

3. เป็นวิถีทางที่นำมนุษย์มาสู่สภาวะที่เป็นอยู่ในโลกปัจจุบัน นั่นก็คือ การเผชิญหน้ากับความ เป็นจริง ไม่ใช่การวิ่งหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงไปสู่ “ดินแดนสมมติที่ไม่เคยมีอยู่” อย่างในนิทานเรื่องปีเตอร์แพน (Peter Pan) ที่เด็กๆ ในโลกของปีเตอร์แพนจะไม่มีวันโตขึ้น

ตามความเป็นจริงแล้ว นิทานดูเหมือนกับจะเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย เพื่อฝัน ทำให้ตกใจ ขวัญหนีดีฝ่อ และที่สำคัญก็คือเป็นเรื่องโกหก สำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่เคยสัมผัสกับความคิดฝันอันมหัศจรรย์ในนิทานเลย แม้จะเป็นสมัยที่เขายังเป็นเด็กก็ตาม เขาจึงแยกความแตกต่างระหว่างโลกแห่งความเป็นจริง กับโลกแห่งจินตนาการไม่ออก การบรรยายฉากในนิทานมักจะเป็นการบรรยายในแง่จินตนาการที่ผู้อ่านผู้ฟังจะได้รับประสบการณ์แบบเดียวกัน คือ สมมติว่าตนเองเข้าไปอาศัยอยู่อย่างสุขสบายในแผ่นดินนั้น แต่พวกเขาจะตระหนักดีว่า การบรรยายถึงภูเขาที่เป็น

ลูกกวาดทั้งลูก หรือแผ่นดินที่เป็นขนมหวานนั้นเป็นไปไม่ได้ และการบรรยายแบบนี้ก็ไม่ได้ปรากฏในนิทานทุกเรื่อง

ส่วนใหญ่แล้วนิทานจะเริ่มต้นด้วยฉากที่เด็ก ๆ จะจดจำได้ว่า มันคล้ายคลึงกับประสบการณ์ของพวกเขาเอง คือโลกที่เรารู้จักในตอนแรก เป็นโลกที่แคบและจำกัด แล้วมันจะค่อย ๆ กว้างออกไปเรื่อย ๆ คือ ตอนแรกนิทานจะกล่าวถึงบ้านหลังหนึ่ง ปราสาทหลังหนึ่ง ป่าแห่งหนึ่ง ชายทะเลแห่งหนึ่ง ฯลฯ และหลังจากนี้ บ้านปราสาท ป่า ชายทะเล ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในความเป็นจริงจะไม่ถูกกล่าวถึงอีกเลย เพราะตัวละครจะเข้าไปอยู่ในโลกแห่งจินตนาการ คือเป็นโลกที่มีสัตว์พูดได้ ต้นไม้ที่เติบโตเร็วอย่างน่าอัศจรรย์ เช่นต้นถั่วในเรื่องแจ๊คกับต้นถั่ว (Jack and the Beanstalk) รากษส แม่มด และกระท่อมที่ทำด้วยขนมปังชิงทั้งหมด ในเรื่องแฮนเซลและเกรเทล (Hansel and Gretel) แต่จากการที่เด็กคุ้นเคยกับฉากแรก เด็กจะไม่เสียขวัญเมื่อได้ฟังเรื่องเหล่านี้ นิทานโดยทั่วไปไม่ได้เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงที่เรารู้จักในชีวิตประจำวัน แต่หน้าที่ของมันก็คือ การเปิดเผยโลกภายในของความคิด มโนคติ และจินตนาการ หรือเปิดเผยลักษณะธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง มนุษย์จะฉลาดขึ้น และมีความสามารถมากขึ้นในการที่จะต่อสู้กับโลกปัจจุบันของตนที่สับสนวุ่นวาย นิทานจะช่วยให้เด็กเผชิญกับปัญหาทางอารมณ์ในการเจริญเติบโต และในการที่จะเป็นอิสระจากการควบคุมของพ่อแม่ คือเมื่อเด็กเติบโตขึ้น เด็กจะมีความรู้สึกอยากเป็นอิสระมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันเด็กก็ต้องการความอบอุ่นมั่นคงจากครอบครัว และจากสังคมด้วย ซึ่งนิทานก็จะช่วยให้เด็กมีความรู้สึกเช่นนี้โดยการตั้งปัญหาไว้ในเรื่องให้ปัญหานั้นอยู่ในโลกแห่งจินตนาการ และตอนจบก็จะจบลงด้วยความสำเร็จและความสุขซึ่งจะช่วยกระตุ้นความหวังให้เด็กมีกำลังใจที่จะเข้าไปสู่ออนาคตภายนอกและกล้าเผชิญกับโลกแห่งความเป็นจริง

โลกในนิทานเป็นโลกที่เวลาจริงหยุดอยู่ชั่วครู่ แต่มันก็เป็นโลกที่เข้ายวนและเชื้อเชิญให้เราเข้าไปสัมผัส และเราก็สามารถที่จะคิดฝันว่าเราได้แก้ปัญหาและความกังวลให้ลุล่วงไปได้สำเร็จ ในโลกของนิทานจะมีการปลอบใจผู้อ่านผู้ฟังในตอนจบที่จะจบลงอย่างมีความสุขเสมอ แม้ว่าในความเป็นจริงมันจะไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป ซึ่งแสดงว่า หน้าที่สำคัญของนิทานคือการเยียวยาอารมณ์ของเรา และเมื่อนิทานจบลงแล้ว ถึงแม้ว่าเราจะกลับมาสู่โลกแห่งความเป็นจริงก็ตาม เราจะได้ความรู้สึกที่ดีมาชดเชยความเศร้าสลดใจและความสับสนวุ่นวายใจ

ในการที่จะสร้างเสริมให้เด็กมีกำลังใจที่แข็งแกร่งขึ้น และสามารถเผชิญกับความไม่แน่นอนในชีวิตได้นั้น จะต้องทำให้นิทานจบลงอย่างมีความสุข เพื่อเป็นพลังใจให้เด็กแก้ไขตัวเอง

ให้พ้นจากความสิ้นหวัง นิทานเก่าแก่ดั้งเดิมจะมีเนื้อหาคล้าย ๆ กันคือ พระเอก นางเอกจะได้รับรางวัล และปฏิบัติที่ชั่วร้ายจะได้รับการลงโทษ ซึ่งสิ่งนี้จะตอบสนองความต้องการในส่วนลึกของเด็ก คือชัยชนะที่ได้มาอย่างยุติธรรม เพราะในชีวิตจริงนั้นเด็กอาจจะรู้สึกว่าคุณแม่หรือญาติพี่น้องกระทำต่อเขาอย่างไม่ยุติธรรมนัก

4. นิทานเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของเด็ก คือความต้องการของเด็กที่จะมีอิสระจากการควบคุมของคุณแม่ ความต้องการที่จะปกครองตนเอง และช่วยให้เข้าใจพัฒนาการของเด็กในการที่จะไปสู่วุฒิภาวะ ตัวอย่างเช่นนิทานเรื่อง หญิงเลี้ยงห่าน หรือ The Goosegirl แชนเซล และเกรเทล หรือนางสิบสอง หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เด็กหญิงเด็กชายถูกส่งออกไปเผชิญโชคตั้งแต่เล็ก ๆ คืออาจจะถูกนำไปปล่อย ไปทิ้งด้วยเหตุผลบางประการ และเด็กก็จะห่างเหินกับพ่อแม่ผู้ให้กำเนิด นักจิตวิเคราะห์กล่าวว่ระยะนี้เป็นระยะที่เด็กกำลังมีความเป็นปฏิปักษ์ต่อพ่อแม่ ที่เป็นเพศเดียวกับตน คือเขาเชื่อว่า พ่อหรือแม่ เป็นผู้แย่งชิงความรักของอีกฝ่ายหนึ่งไปจากเขา และระยะต่อไปนี้ก็คือระยะที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต หรือระยะผ่านภาวะ (rites de passage) ซึ่งช่วยให้เด็กผ่านสภาวะของการพัฒนาทางอารมณ์ ทางกายภาพ และทางสติปัญญาไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น

นอกจากนี้นิทานยังมีความสำคัญในแง่ที่ว่า มันจะช่วยให้เด็กก้าวไปสู่วุฒิภาวะ หรือภาวะของความเป็นผู้ใหญ่ด้วยตัวของเขาเอง แม้ว่าพ่อแม่จะรักลูกมากสักเพียงใดก็ตาม เขาก็ไม่สามารถรับประกันได้ว่า พ่อแม่ทุกคนจะทำให้ลูกของตนมีพัฒนาการไปสู่วุฒิภาวะได้เป็นอย่างดี เด็กบางคนจะรู้สึกว่าตนเองล้มเหลวเพราะไม่อาจทำตัวให้เป็นอย่างที่พ่อแม่ของเขาคาดหวังไว้ได้ เมื่อเขาอ่านนิทานบางเรื่องและไปพบกับเหตุการณ์ที่เขาไม่พึงปรารถนา เช่นการที่ยักษ์ข่มขู่พระเอกในเรื่อง “แจ๊คกับต้นถั่ว” เหตุการณ์นี้จะทำให้เด็กเกิดความกังวล แต่เขาจะสามารถถ่ายแบบของพระเอกในตอนจบเรื่องซึ่งพระเอกได้รับชัยชนะในที่สุด เด็กจะได้เรียนรู้วิวัฒนาการนี้ด้วยตัวของเขาเอง คือจะต้องทนลำบากและมีความพยายามอย่างหนัก เพื่อที่จะได้ไปสู่ความสำเร็จในบั้นปลาย

นิทานยังทำให้เด็กยอมรับความจริงที่ว่า ในการที่จะเติบโตขึ้นนั้น เขาจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของเขา ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตในโลก เด็กที่กำลังพัฒนาจากขั้นหนึ่งไปยังอีกขั้นหนึ่ง ไม่ว่าจะมาจากวัยทารกไปสู่วัยเด็ก หรือจากวัยเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ เขาจะพบว่าตนเองแข็งแกร่งขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นการเตรียมพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ชีวิต

5. นิทาน เป็นสิ่งที่ช่วยให้เด็กรู้จักการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ชีวิต ตัวอย่างเช่น นิทานเรื่อง โกลดิล็อกส์กับหมีสามตัว หรือ Goldilocks and the Three Bears และ ซินเดอเรลลา (Cinderella) คือ โกลดิล็อกส์เข้าไปในบ้านของหมีและหมีโวยวายว่าถูกแย่งที่ หรือซินเดอเรลลาถูกไล่ไปนอนที่เตาไฟเมื่อบิดาของเธอแต่งงานใหม่ ในชีวิตจริงนั้น การมีสมาชิกใหม่ในบ้านคือการมีน้อง จะทำให้เด็กรู้สึกที่ตัวเองถูกแย่งที่ ถูกขับไล่ ในเรื่องซินเดอเรลลาจะแสดงให้เห็นพัฒนาการของเด็กเป็นสองขั้นตอน คือ เด็กจะคิดว่าตนเองอับอายขายหน้าที่มีคนอื่นมาแทนที่ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การถูกแทนที่นี้คือการหลุดพ้นไปสู่ความเป็นอิสระ และซินเดอเรลลาก็ยังมีความรู้สึกอบอุ่นเป็นสุข ที่เกิดขึ้นเพราะรำลึกถึงความทรงจำในตอนที่ยังเป็นสุข และปลอดภัยอยู่ในบ้าน โดยผู้เล่านิทานใช้เตาไฟที่มีเปลวไฟอ่อนอบอุ่นมาเป็นสัญลักษณ์

6. ช่วยให้ข้อคิด คติสั่งสอน เตือนใจ ให้มีพัฒนาการทางอารมณ์ รู้จักอดทน มีความยืดหยุ่น เช่นนิทาน เรื่องฮันส์ เม่นของฉันทัน (Hans, My Hedgehog) กล่าวถึงชายผู้หนึ่งที่ต้องการมีลูกมาก และโกรธภรรยาที่ไม่มีลูกให้เขาจนอดรันทอนไม่ไหว ต้องประกาศว่าเขาต้องการมีลูก แม้ว่าลูกจะเป็นเม่นก็ตาม ปรากฏว่าในที่สุดเขาก็มีลูกที่อ่อนโยนเป็นเม่น ท่อนล่างเป็นเด็กผู้ชาย และเม่นนี้กลายเป็นคนตลอดไปเมื่อได้กระทำความดี หรือเรื่องกาเจ็ดตัว (The Seven Ravens) ที่พ่อผู้มีอารมณ์ร้ายส่งลูกชาย 7 คน ไปน่าน้ำศักดิ์สิทธิ์มาทำพิธีให้ลูกสาวที่เพิ่งเกิด เขารอนานจนโมโหและตะโกนว่าอยากให้เด็กทั้งหมดกลายเป็นกา เด็กก็กลายเป็นกาไป อนุภาคแบบนี้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว นักจิตวิทยาบางคนเชื่อว่าต้นเค้าของอนุภาคมาจากนิทานของตุรกีที่ว่ากษัตริย์องค์หนึ่งต้องการล้างบาปเพื่อให้ตนเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ การที่พ่อแม่ผู้ไม่อดทนถูกลงโทษด้วยการให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตที่เป็นส่วนผสมระหว่างคนกับสัตว์คือการที่นิทานสอนให้พ่อแม่อดทนและไม่ระบายความโกรธกับลูก สอนให้มีสติยั้งคิด

7. ความสำคัญหรือหน้าที่อีกประการหนึ่งของนิทานพื้นบ้านก็คือ ตัวละครบางตัวในนิทานพื้นบ้านจะเป็นผู้กำหนดระเบียบของสังคมโดยปริยาย เช่นตัวละครในนิทานคติของอิสป หรือนิทานที่เป็นเรื่องของคนเจ้าปัญญา เช่นศรีธนญชัยของไทยเรา หรืออานันสิ (Anansi) แมงมุมในนิทานแอฟริกาซึ่งเป็นตัวละครที่มีเสน่ห์เหลี่ยมเป็นอันตรายต่อสังคม พฤติกรรมเหล่านี้จะจัดว่าเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของมนุษย์ และในเวลาเดียวกันนิทานก็แสดงให้เห็นว่า ความอ่อนแอและเล่ห์กระเท่ห์ในบางครั้งก็สามารถเอาชนะความแข็งแกร่งและความโง่งมาได้ และเป็นคติสอนใจให้ผู้อ่านผู้ฟังมีความเมตตาต่อผู้อื่น ให้ละทิ้งความเห็นแก่ตัวทางอารมณ์ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือหลักการในสังคมและค่านิยมต่าง ๆ

8. นิทานทำหน้าที่เป็นเครื่องเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ให้มีความเข้าใจแบบเดียวกัน มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กัน นิทานจะอธิบายถึงลักษณะการต่าง ๆ ที่มีมนุษย์ทั่วไปพยายามค้นคว้าหาคำตอบเช่น วิทยาศาสตร์ ความตาย ฯลฯ ในนิทานพื้นบ้านจะมีบันทึกเรื่องราวของพิธีกรรมต่าง ๆ เรื่องราวของสิ่งที่ลึกลับ เช่น สวรรค์ นรก และความมหัศจรรย์ต่าง ๆ จุดมุ่งหมายของการเล่านิทานคือการจูงใจคน และปรับสภาวะของจิตใจคนให้เข้าไปสู่เส้นทางเดียวกัน

9. บทบาทหน้าที่ของนิทานอีกประการหนึ่ง ซึ่งน่าจะเป็นบทบาทขั้นพื้นฐานที่สุด แต่ก็สำคัญที่สุด ก็คือ นิทานเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ ไม่ว่าจะของเด็กหรือผู้ใหญ่ แต่เด็กจะได้รับประโยชน์อย่างมาก ไม่ว่านิทานนั้นจะเป็นเรื่องโกหกหรือเป็นเรื่องจริงก็ตาม เด็กเล็ก ๆ จะไม่สามารถประเมินได้ว่านิทานนั้นเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องโกหก และถ้าหากเป็นเรื่องจริง เขาก็ไม่อาจหาพยานหลักฐานมาอ้าง แต่เด็กจะไม่สนใจว่านิทานนั้น ๆ เป็นเรื่องจริงหรือไม่ เขาจะสนใจนิทานในฐานะที่ให้ความบันเทิง ให้ประสบการณ์ร่วมที่สนุกสนาน เรียกร้องความสนใจ ส่วนการแนะนำหลักความประพฤติและศีลธรรมจรรยา นั้น เด็กจะได้ซึมซับเข้าไปในความรู้สึกของเขาโดยไม่ต้องแนะนำโดยตรง

นิทานทำหน้าที่สนองความต้องการนี้ต่อปัจเจกบุคคล และต่อสังคมด้วย และการสนองความต้องการนี้จะเป็นผลให้กิจกรรมของสังคมเป็นระเบียบ สม่่าเสมอ ช่วยตีความค่านิยมของสังคม ทั้งยังเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ และประเพณีของสังคมด้วย นิทานมักจะเป็นองค์ประกอบที่สมบูรณ์แบบของพื้นฐานแห่งความสำเร็จของบุคคล คือมนุษย์ต้องการความมั่นคงของครอบครัว และชีวิตในสังคมด้วย นิทานจะสามารถทำให้เกิดความรู้สึกนี้คือการจบบอย่างมีความสุข ผู้อ่านผู้ฟังจะนำตัวเองเข้าไปเทียบกับตัวเองซึ่งเทียบได้ทั้งหญิงและชาย และชีวิตของตัวละครในนิทานจะจบด้วยความสุขเสมอ

การสื่อความหมายของผู้เล่านิทาน

ในการเล่านิทานนั้นเราถือว่าปรัมปราประเพณีของนิทานเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน การเล่านิทานคือการแสดงออกของวัฒนธรรม ดังนั้นเราจะพบหลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม¹ (culture change) ในนิทาน

¹ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมของประชาชาติหนึ่ง ๆ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสองประเภทนี้เป็นไปไม่เท่ากัน โดยทั่วไปวัฒนธรรมที่มีใช้วัตถุเปลี่ยนแปลงช้ากว่า นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยการวางแผนก็ได้

เช่น เรื่องเกี่ยวกับเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน เรื่องการร่วมมือทางสังคม¹ (social cooperation) เรื่องการจัดช่วงชั้นทางสังคม² (social stratification) ประวัติศาสตร์พื้นบ้าน ระบบเครือญาติ สถาบันครอบครัว ศาสนาพื้นบ้าน และโลกทัศน์ (worldview) ที่แสดงออกในความเชื่อในวัฒนธรรมนั้น

ลินดา เดก³ ศึกษาการเล่านิทานในยุโรปและเสนอผลการค้นคว้าของเธอว่า ระบบของการเล่านิทานจะมีวิวัฒนาการขึ้นมาเป็น 2 แบบคือ

แบบที่หนึ่ง มีนักเล่านิทานหลายคน และเล่าทีละคนต่อเนื่องกันไป

แบบที่สอง มีนักเล่าคนเดียว เล่าอยู่ตลอดเวลา

การเล่านิทานแบบที่หนึ่ง

เป็นระบบที่ใช้กันทั่วไปในสังคมชาวยุโรป มีลักษณะคล้ายกับการละเล่นที่มีกฎเกณฑ์ อยู่ว่า นักเล่านิทานที่เชี่ยวชาญผลัดกันเล่านิทานคนละเรื่อง หรือถ้าหากไม่มีนักเล่าเก่ง ๆ สมาชิกในชุมชนนั้นเองจะผลัดกันเล่าทีละคน และถ้าเป็นเช่นนี้การเล่านิทานมักจะเปลี่ยนไปเป็นการเล่าเรื่องขำขัน (joke) หรือเกร็ดสั้น ๆ (anecdote)

การเล่านิทานแบบที่สอง

ในการเล่านิทานแบบนี้นักเล่าจะต้องมีความสามารถมาก เพราะเขาจะต้องทำให้นิทานของเขายืดยาวออกไปเพื่อที่จะเล่าได้ตลอดเวลาเย็น และยังอาจมีการเล่าต่อในวันอื่น ๆ อีกก็ได้

การเล่าทั้งสองแบบนี้จะทำให้เกิดผลกระทบในการสร้างตัวนิทาน คือถ้าผู้เล่าหลายคนผลัดเปลี่ยนกันเล่าทีละคน นิทานแต่ละเรื่องจะสั้นลง เพราะจำเป็นต้องเล่าให้ครบทุกเรื่อง และผู้เล่าจะแข่งขันกันในการที่จะพยายามเล่าเรื่องของตนให้สนุกสนาน ขบขัน น่าตื่นเต้นกว่าคนอื่น ส่วนการเล่าแบบที่มีผู้เล่าคนเดียว นักเล่าเก่ง ๆ มักจะเล่านิทานเรื่องยาวซึ่งเป็นนิทานมหัศจรรย์

¹ การร่วมมือ คือรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งบุคคลและกลุ่มร่วมกิจกรรมหรือทำงานร่วมกัน โดยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในวิถีทางที่ค่อนข้างมีระเบียบ เพื่อเป็นการส่งเสริมจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในวิถีทางเช่นนี้ความสำเร็จของฝ่ายหนึ่งในการปฏิสัมพันธ์มีมากเท่าใด ก็ย่อมเป็นความสำเร็จของฝ่ายอื่น ๆ ที่ร่วมมือกันมากขึ้นเท่านั้น

² การจัดช่วงชั้นในทางสังคมวิทยา หมายถึงการแบ่งคนในสังคมออกเป็นช่วงชั้นสูงต่ำกันไป และเป็นที่ยึดถือได้ อาจเรียกเป็น ชั้นชน วรณะ ฐานันดร เป็นต้น

³ Linda Dégh, *Folktales and Society* (Bloomington: Indiana University Press, 1969).

เสียเป็นส่วนใหญ่ การที่จะเล่าให้ยาวขึ้นหรือทอนให้สั้นลงนั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความต้องการของผู้ฟัง ความต้องการที่จะฟังนิทานมีมากน้อยเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับบรรยากาศของการเล่า และลักษณะของชุมชนด้วย ในชุมชนเล็ก ๆ ที่เป็นชุมชนปิด หรือประกอบด้วยสมาชิกในสังคมจำนวนน้อย และตัดขาดจากโลกภายนอก จะมีความต้องการความบันเทิงที่ได้จากการฟังนิทานมาก เพราะคนในสังคมใช้ชีวิตประจำวันโดยไม่มีเหตุการณ์อะไรที่น่าตื่นเต้น ดังนั้นในชุมชนแบบนี้ นิทานจะมีบทบาทเป็นผู้บำรุงรักษาจิตใจ เป็นรูปแบบของบันเทิงนาการและความบันเทิงใจที่ทำให้การทำงานในชีวิตประจำวันคลายความน่าเบื่อหน่าย ผ่อนคลายความเครียด ช่วยให้หลับสบาย ฯลฯ เป็นสิ่งที่นำผู้ฟังห่างไกลไปจากความเป็นจริง

ในการศึกษาตัวผู้เล่านั้น เดกกล่าวว่าผู้เล่าจะได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างของชุมชน ทัศนคติและอารมณ์ของคนในชุมชน และธรรมชาติ เวลา และสถานที่ในการเสนอการเล่า นิทานเหล่านี้จะเกิดจากเงื่อนไขบางอย่าง คือจุดกำเนิดของนิทานอยู่ที่ความต้องการของสังคม เขาถือกันว่าผู้เล่านิทานจะขับไล่ความน่าเบื่อของชีวิตประจำวันด้วยการทำให้ผู้ฟังบันเทิง คือการเสนอเรื่องราวของนิทานที่มีเนื้อหาตื่นเต้น ผจญภัย และมีจินตนาการสูง นิทานที่เล่ากันในชุมชนที่เด็กศึกษานั้นไม่อาจจะสืบหาอายุ หรือจุดกำเนิดได้เพราะไม่มีหลักฐาน แต่จะมองเห็นรูปแบบ จุดประสงค์ และบทบาทของนิทาน เดกลงความเห็นว่านิทานจะเผยแพร่อยู่ในชนชั้นที่ยากจนที่สุด

เดกเสนอความเห็นต่อไปว่า นักเล่าที่เป็นผู้สร้างสรรค์จะเรียนรู้กลวิธีการสร้างเรื่อง ขนบธรรมเนียมในการเล่านิทาน และการเสนอนิทานที่เหมาะสม ผู้เล่าที่มีพรสวรรค์จะสามารถกำหนดรูปร่างของนิทานได้ คือเขาเป็นนักเล่าที่เก่ง มีพรสวรรค์ในการเล่า และมีนิทานในปริมาณประเพณีเก็บไว้ในความทรงจำเป็นจำนวนมาก เขานำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการกำหนดเรื่องราวต่าง ๆ การที่ผู้เล่ามีความสามารถเช่นนี้ก็เพราะเขาเคยได้ยินได้ฟังนิทานมาตั้งแต่เด็ก ๆ และทราบถึงความประสงค์ของผู้ฟังด้วย

ขณะที่คาร์ล วิลเฮล์ม ฟอน ซีโดว์ (Carl Wilhelm von Sydow) แบ่งผู้สืบทอดปรัมปราประเพณีออกเป็น 2 แบบคือ ผู้สืบทอดโดยตรง กับผู้สืบทอดโดยทางอ้อมนั้น เดกแบ่งผู้เล่านิทานออกเป็น 3 ประเภทคือ ¹

¹ *Ibid.*, p. 174.

1. ผู้เล่าที่ไม่กระตือรือร้น (passive narrator) คือคนที่รู้เรื่องนิทาน แต่ไม่เล่านิทาน การที่เขาไม่รู้เรื่องนิทานก็เพราะว่าเขาได้ยินได้ฟังมาตั้งแต่เด็ก ๆ และจำเรื่องได้ แต่เขาจะสามารถเล่าเรื่องได้ต่อเมื่อถูกกระตุ้นเท่านั้น

2. ผู้เล่าตามโอกาส (occasional storyteller) คือผู้เล่าที่รู้เรื่องนิทาน แต่จะเล่าเฉพาะเวลาที่มีโอกาสและถูกกระตุ้น พวกเขาจะมีคุณลักษณะแบบเดียวกับผู้เล่าที่ไม่กระตือรือร้น คือได้ยินได้ฟังนิทานมาตั้งแต่เด็ก ๆ แต่เขาจะไม่สร้างนิทานใหม่ ๆ ขึ้นมาเลย คงเล่าเฉพาะเรื่องที่เคยได้ยิน และบางครั้งก็จะไม่เล่านิทาน แต่เล่ามุขตลก เรื่องขบขัน ตำนาน และอาจเล่านิทานมหัศจรรย์บ้างปะปนกันไป

3. ผู้เล่าโดยเจตนา (conscious storyteller) คือผู้สร้างสรรค์ที่สาธารณชนยกย่องและประทับใจมาก เขาจะเล่านิทานแบบเดียวกับนักเล่าอาชีพและภาคภูมิใจในความทรงจำ เขาจดจำนิทานไว้ได้มาก และจะเล่านิทานเพียงแบบเดียวเท่านั้น ถ้าหากในขณะที่เขาเล่ามีรายละเอียดบางอย่างไป เขาจะสามารถแต่งเรื่องขึ้นมาเล่าได้ทันที

การศึกษาของเด็กได้รวมเอาเรื่องของแนวคิดเกี่ยวกับภาวะแวดล้อม (contextualism) ไว้ด้วย นั่นก็คือ การแปลความหมายของนิทานนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะตัวบทเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาสถานการณ์แวดล้อมในขณะที่กำลังมีการแสดงของคติชน เช่น การเล่านิทานอยู่ด้วยในการเล่านิทานแต่ละครั้ง นักคติชนวิทยาควรจะต้องสนใจในคำถามต่อไปนี้ คือ

ใครเป็นผู้เล่านิทาน

การเล่านิทานกระทำที่ไหน

ผู้เล่าเล่าเกี่ยวกับเรื่องอะไร

ผู้เล่าแปลความหมายของเรื่องอย่างไร

เราเชื่อกันว่า ความหมายของนิทานจะขึ้นอยู่กับภูมิหลังของผู้เล่า และสถานการณ์เฉพาะของการเล่า ซึ่งสถานการณ์แต่ละครั้งจะไม่เหมือนกัน แม้ผู้เล่าจะเล่านิทานเรื่องเดียวกัน

ปัจจุบันนี้นักคติชนวิทยากลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นนักวิชาการรุ่นใหม่ได้พิจารณาว่า แนววิเคราะห์นิทานหรือคติชนแบบเก่า เช่น ระเบียบวิธีภูมิ - ประวัติ แนววิเคราะห์จุดกำเนิด การแพร่กระจาย หรือแม้แต่วิธีแบบและโครงสร้างของนิทานนั้น เป็นการศึกษาที่จำกัดอยู่กับกรอบทฤษฎีมากเกินไป นักวิชาการกลุ่มนี้ซึ่งมีโรเจอร์ อับราฮัมส์ (Roger Abrahams) แด็น เบน - เอมอส (Dan Ben - Amos) ออลัน ดันดีส (Alan Dundes) โรเบิร์ต จอร์เจส (Robert Georges) และเคนเนธ โกลด์สไตน์ (Kenneth Goldstein) ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องภาวะแวดล้อมของมาลีนาสกี ดังที่วรรณ

วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน กล่าวถึงความสำคัญของภาวะแวดล้อมที่มาลีเนาสนำเสนอไว้ในเรื่อง *Myth in Primitive Psychology*¹ ว่า

“แน่นอน เนื้อเรื่อง (text) นั้นสำคัญอย่างยิ่ง แต่ศาสนนิทาน (myth) ที่มีแต่เนื้อเรื่อง แต่ขาดภาวะแวดล้อม (context) ก็ย่อมเป็นเสมือนสิ่งที่ไม่มีชีวิต จะเห็นว่า วิธีการเล่ามีความสำคัญช่วยให้นิทานนั้นฟังสนุกหรือไม่สนุก เทคนิคที่ใช้ในการแสดงทั้งหมด จะด้วยการออกเสียง การแสดงท่าทางประกอบ วิธีการแสดงที่เร้าใจ หรือวิธีการที่ดึงดูดผู้ชมให้เข้าร่วมวงสนุก ตอบโต้ด้วย ล้วนแต่มีความสำคัญต่อผู้ชมในวัฒนธรรมนั้น ๆ เทียบเท่ากับเนื้อเรื่อง นักสังคมวิทยาควรจะตระหนักถึงและพยายามเรียนรู้เกี่ยวกับความจริงด้านนี้จากเจ้าของวัฒนธรรม นอกจากนี้ การเก็บบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการแสดง ผู้ศึกษาควรจะบันทึกฉากเวลาที่มีการแสดง นับตั้งแต่ชั่วโมงที่แสดงว่า แสดงในช่วงตอนไหนของวัน (เวลาเช้า กลางวัน บ่าย หรือกลางคืน) ฤดูไหน ที่ไหน (เช่น ในฉากสวนที่พร้อมสำหรับเจ้าของสวนจะเข้าไปขุดพรวนดิน หรือในบรรยากาศของนิทานที่เต็มไปด้วยความวิเศษมหัศจรรย์) ต้องศึกษาภาวะแวดล้อมทางสังคมด้วยว่า ใครเป็นเจ้าของเรื่อง การมารวมกลุ่มฟังนิทาน ชมการแสดงนิทานนั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นการสังสรรค์สังคมกัน และเป็นการหย่อนอารมณ์รูปแบบหนึ่งในสังคม

ชีวิตของนิทาน คือชีวิตที่อยู่ท่ามกลางผู้เล่าและผู้ฟัง หาใช่ชีวิตบนแผ่นกระดาษไม่ หากผู้ศึกษาเพียงแต่บันทึกนิทานบนแผ่นกระดาษ โดยไม่เสนอบรรยากาศและภาวะแวดล้อมแท้จริงขณะที่เล่านิทาน ก็เท่ากับเป็นการตัดทอนความเป็นจริงมาเสนอแต่เพียงเสี้ยวเดียวเท่านั้น”

วรรณิ² ลงความเห็นว่ มาลีเนาสนำเสนอที่จะกระตุ้นให้การศึกษาคติชนวิทยาพัฒนาไปจากวิธีการเก่า ๆ ที่เก็บแต่เนื้อเรื่องเท่านั้น โดยพยายามเน้นให้เห็นความสำคัญของ context ของคติชน ซึ่งวรรณิเสนอศัพท์ภาษาไทยว่า “ภาวะแวดล้อม” วรรณิอธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับภาวะแวดล้อมไว้ดังนี้³

“เมื่อกล่าวถึง “ภาวะแวดล้อม” มาลีเนาสนำหมายถึง “ภาวะแวดล้อมของความเป็นจริงในวัฒนธรรม” ซึ่งภาวะแวดล้อมนี้รวม “เครื่องมือ เครื่องใช้ กิจกรรม ความสนใจ จริยธรรม และค่านิยมทางสุนทรีย์” (Malinowski 1935) ในบางกรณี แม้แต่ข้อมูลจากภาวะแวดล้อมความ

¹ Bronislaw Malinowski *Myth in Primitive Psychology* (New York : W.W. Norton & Company, 1926), p. 24. อ้างถึงในวรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, *พื้นถิ่น พื้นฐาน* หน้า 40.

² วรรณิ, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 41.

³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้าเดียวกัน.

เป็นจริงในวัฒนธรรมดังกล่าวก็ยังไม่เพียงพอสำหรับที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของประเพณี การเล่านิทานในวัฒนธรรมนั้น ๆ ผู้วิจัยควรเข้าใจภาวะแวดล้อมของเหตุการณ์ (context of the situation) เช่น หากเป็นเหตุการณ์การเล่านิทานก็หมายถึงเทคนิคการเล่าที่ผู้เล่าใช้ (วิธีการ ออกเสียง วิธีการแสดงท่าทางประกอบ วิธีการเฝ้าและชักชวนให้ผู้ฟังเข้าร่วมสนทนาคอบโต้ด้วย) ดังที่กล่าวแล้ว และรวมทั้งการแสดงความรู้สึกบนใบหน้า การเคลื่อนไหวของร่างกาย (Malinowski 1935) ด้วยการศึกษานิทานที่ประกอบด้วยการเก็บข้อมูลด้านต่าง ๆ เหล่านี้ควบคู่กันไป มาลินเนา ก็จึงเรียกการเล่านิทานว่า “การแสดง (performance)” เรียกผู้ฟังว่า “ผู้ชม (audience)” และการแสดงนิทานนั้นเท่ากับเป็นการสัมพันธ์สร้างสรรค์ทางสังคมรูปแบบหนึ่ง”

เอลเลียต ออริง¹ เสนอความคิดว่า นักคติชนวิทยาทราบและยอมรับว่าเรื่องเล่าพื้นบ้าน นั้นเป็นผลผลิตของปัจเจกบุคคลที่กระทำขึ้นในระหว่างที่ปัจเจกบุคคลมีการปฏิสัมพันธ์กันทาง สังคม และทำให้มีชีวิตชีวาโดยปริมปราประเพณีวัฒนธรรมที่แวดล้อมอยู่ นักคติชนวิทยาจะต้อง พยายามเข้าใจว่าทำไมผู้คนจึงต้องเล่าเรื่องสู่กันฟัง ทำไมผู้ฟังจึงชื่นชอบ และเหตุใดเรื่องเล่า หรือนิทานบางเรื่องจึงได้รับความนิยมมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่า เราต้องเข้าใจว่า ด้วยของเรื่องยึดเหนี่ยวเกาะเกี่ยวกันอยู่ได้อย่างไรเท่านั้น แต่จะต้องเข้าใจด้วยว่าเหตุใดปัจเจก บุคคลหรือกลุ่มคนเฉพาะกลุ่มเห็นว่าด้วยบทนั้นเต็มไปด้วยความหมาย มีคุณค่าควรแก่การฟัง และควรจะได้รับ การเล่าซ้ำด้วย

ออริง มีความเห็นว่าในการที่จะตอบคำถามเหล่านี้ นักคติชนวิทยาควรจะศึกษานิทาน หรือเรื่องเล่าในทุกแง่มุม คือศึกษาโครงสร้าง หรือการจัดลำดับเหตุการณ์ของเรื่อง ความหมาย ที่ปรากฏและที่แฝงเร้นอยู่ที่มีต่อผู้เล่าเรื่อง บทบาทหน้าที่ของเรื่องที่มีต่อการดำเนินชีวิตของ คนในกลุ่ม ซึ่งการศึกษาโครงสร้าง ความหมาย และบทบาทหน้าที่จะกระทำได้สำเร็จก็ต่อ เมื่อผู้ศึกษาพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง การเล่าเรื่องพื้นบ้านกับภาวะแวดล้อม

ในการที่จะทำความเข้าใจการเล่าเรื่องพื้นบ้านนั้น มีภาวะแวดล้อมที่ควรพิจารณาอยู่ 4 ประเภท คือ

1. ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม (cultural context)
2. ภาวะแวดล้อมทางสังคม (social context)
3. ภาวะแวดล้อมปัจเจกบุคคล (individual context)
4. ภาวะแวดล้อมเปรียบเทียบ (comparative context)

¹ Elliot Oring, “Folk Narratives,” in *Folk Groups and Folklore Genres : An Introduction*, ed. Elliot Oring (Logan Utah : Utah State University Press, 1986), p. 134.

ออริงอธิบายถึงการศึกษากภาวะแวดล้อมเหล่านี้ไว้ดังนี้¹

ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ภาวะแวดล้อมแบบนี้จะรวมไว้ซึ่งระบบของความคิด สัญลักษณ์ และพฤติกรรมของคนในกลุ่มที่มีการเล่าเรื่อง ภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมมักจะเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะเข้าใจเรื่องเล่าหรือนิทานในระดับที่เป็นพื้นฐานมากที่สุด แต่จะไม่สู้คำนึงถึงความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น ออริงยกตัวอย่างการเล่านิทานที่แคว้นทัสคาน (Tuscan) ในอิตาลี เมื่อค.ศ. 1974 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับหญิงคนหนึ่งชื่อ เซโนเวฟพะ (Genoveffa) ซึ่งเพิ่งแต่งงานได้ไม่นาน เจ้าชายสามีของเธอก็ต้องไปสงคราม เซโนเวฟพะตั้งครรภ์ก่อนที่เจ้าชายจะเดินทางไป ญาติคนหนึ่งของเธอซึ่งเคยขอแต่งงานกับเธอแต่ถูกปฏิเสธ ผูกใจเจ็บและนำความกราบทูลใส่ร้ายเธอกับพระราชากับพระราชินีว่าเธอจะต้องมีลูกเป็นสัตว์ป่า การณ์ปรากฏว่าเซโนเวฟพะให้กำเนิดบุตรชายที่น่ารักน่าเอ็นดู แต่พระราชินีสั่งให้พรานนำตัวเธอกับลูกน้อยไปประหารในป่า พรานสงสารเธอมากและปล่อยตัวเธอไป โดยฆ่าควางแล้วควักลูกตากวางไปแสดงกับพระราชินีเพื่อเป็นหลักฐานว่าได้ฆ่าเธอแล้ว นิทานมีเรื่องเล่าต่อไปว่า เจ้าชายกลับมาทราบเรื่อง และตามหาเซโนเวฟพะจนพบ พระองค์ขอให้เธอยกโทษให้และลงโทษพระราชินีผู้ใส่ร้าย ทำพิธีอภิเษกสมรสใหม่ และเมื่อพระราชาสวรรคต เจ้าชายก็ได้ขึ้นครองราชย์โดยมีเซโนเวฟพะเป็นราชินีของพระองค์

นักคติชนวิทยาที่เก็บรวบรวมนิทานเรื่องนี้ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเชื่อในทัสคานว่ามีความเชื่อว่าเด็กที่เกิดมามีลักษณะผิดปกติ ผิดธรรมชาตินั้นคือการลงโทษหญิงผู้เป็นมารดา แต่ในขณะที่เดียวกันเด็กที่เกิดมาโดยมีรูปร่างหน้าตาคล้ายคลึงกับบิดานั้นเท่ากับการได้รับพรอันประเสริฐ และมีการสรุปว่าในขณะที่ผู้หญิงกำลังตั้งครรภ์นั้นหากเธอคิดถึงสามีของเธอเด็กที่เกิดมาจะมีลักษณะเหมือนบิดา ดังนั้นอนุภาคที่เกี่ยวกับลักษณะของเด็กจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรักของเซโนเวฟพะที่มีต่อสามีของเธอโดยตรง ซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมนิยมของผู้คนในทัสคาน

นักคติชนวิทยาจะเน้นด้วยว่าสถานการณ์ในเรื่องนี้ได้สะท้อนให้เห็นบทบาทของครอบครัวทัสคานที่ให้ความสำคัญกับครอบครัวทางฝ่ายบิดามากกว่า ภรรยาไม่มีสถานภาพในครอบครัวของสามีจนกว่าจะให้กำเนิดบุตรชายคนแรก และที่จุดนี้สามีของเธอจะเริ่มเรียกเธอว่า “แม่” แทนการเรียกชื่อ และนี่คือจุดที่ภรรยาได้เข้าไปแทนที่แม่สามีของเธอ ดังที่เซโนเวฟพะขึ้นไปสู่ตำแหน่งราชินี ในลักษณะของการสืบทอดตำแหน่งและเมื่อบุตรชายของเธอเติบโตขึ้นและมี

¹*Ibid.*, pp. 135 • 141.

ภรรยา เธอก็จะกลายเป็นแม่สามีไป ถ้าหากว่าเธอเข้ากับลูกสะใภ้ได้ ปัญหาความขัดแย้งก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าเซโนเวฟพะขัดแย้งกับลูกสะใภ้ เรื่องก็จะจบลงอย่างไม่มีความสุข ดังที่มีนิตานัทสถานหลายเรื่องจบลงด้วยการที่ภรรยา (ลูกสะใภ้) ถูกกล่าวหาอย่างผิด ๆ ซึ่งตามความจริงแล้ว การกล่าวหาเจ้าสาวอย่างผิด ๆ นั้นเป็นอนุภาคที่แพร่หลายที่สุดอนุภาคหนึ่งในนิตานัทที่เกี่ยวกับคู่แต่งงานของนิตานัท

ออริงลงความเห็นว่ ในเรื่องของภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมนั้น ผู้แปลความหมายของนิตานัทเรื่องเซโนเวฟพะนี่น่าจะพิจารณาว่า ภาวะแวดล้อมนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับโครงสร้างของครอบครัวของนิตานัท และความตรงกันข้ามกันที่คงอยู่ระหว่างการสืบเชื้อสายและการแต่งงาน

ภาวะแวดล้อมทางสังคม

การเล่าเรื่องจะกระทำในภาวะแวดล้อมทางสังคมที่จำกัดจำเพาะ คือประกอบด้วยกลุ่มคนเฉพาะกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์เฉพาะสำหรับควบคุมความสัมพันธ์ภายในของพวกเขา มีพฤติกรรมและบทสนทนาที่กล่าวถึงเรื่องเล่านั้นโดยเฉพาะไม่สับสน กับกิริยาอาการและท่าทางที่ผู้เล่าแสดงออกมาเป็นพิเศษในขณะที่เล่าเรื่อง การที่จะเข้าใจเรื่องเล่าได้ ผู้ศึกษาจะต้องเข้าใจสถานการณ์เฉพาะ หรือสถานการณ์ในขณะที่กำลังมีการเล่าเรื่อง ออริงยกตัวอย่างการเล่าเรื่องซ้ำกันของยิวเพื่อแสดงถึงการที่ภาวะแวดล้อมทางสังคมช่วยกำหนดความหมาย และทำให้เรื่องเล่ามีชีวิตชีวา ดังนี้

ชายคนหนึ่งไปหาพระเพื่อถาม shayle (คำถาม) เกี่ยวกับพิธีล้างบาป

พระพูดว่า “ลูกเอ๋ย เจ้าไปทำอะไรมา”

ชาย “ผมไม่ได้สวดก่อนรับประทานอาหาร”

พระ “ทำไมล่ะ”

ชาย “เพราะผมไม่ได้ล้างมือ”

พระ “ดีแล้ว แล้วทำไมเจ้าจึงไม่ล้างมือ”

ชาย “เพราะผมไม่ได้รับประทานอาหารยิวนะดิ”

พระ “แล้วทำไมเจ้าจึงไม่รับประทานอาหารยิว”

ชาย “เพราะผมรับประทานในร้านอาหารของคนนอกศาสนา”

พระ “ทำไมล่ะ”

“เพราะว่ามันเป็นวัน **Yom Kippur** (วันแห่งการไถ่ (บาป)) และร้านอาหารยิวปิดนะดิครับ”

พวกยิวที่นับถือศาสนาดั้งเดิมหรือ Judaism จะมีธรรมเนียมว่าต้องล้างมือก่อนสวดมนต์ เพื่อที่จะรับประทานอาหาร วัน Yom Kippur เป็นวันที่พวกยิวถืออย่างเคร่งครัดว่าจะต้องอดอาหารและสวดมนต์ภาวนา เรื่องข้างนี้เรื่องนี้ก็เกี่ยวกับการสารภาพบาปเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งในตอนหลังจะเปิดเผยถึงการกระทำผิดที่จริงจังกวว่า การเริ่มต้นด้วยความเลินเล่อ หลงลืมที่จะสวดมนต์ก่อนอาหารค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นการละเมิดกฎที่เป็นข้อห้ามของศาสนา การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้จะต้องพิจารณาในลักษณะเดียวกับภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรม การเล่าเพียงครั้งเดียวจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจได้ต่อเมื่ออ้างถึงแง่มุมต่าง ๆ ของภาวะแวดล้อมทางสังคมเท่านั้น

เรื่องนี้ใช้เล่าเป็นการเปรียบเทียบและวิจารณ์พฤติกรรมของพี่ชาย (หรือน้องชาย) ของคนเล่า คือชายคนนี้ได้สัญญากับลูก ๆ ของเขาว่าจะพาไปดูหนังโดยรับปากไปส่ง ๆ เท่านั้น ในที่สุดก็ยอมพาไปในตอนค่ำวันหนึ่ง ซึ่งขณะนั้น เด็ก ๆ ก็ไม่อยากจะไปแล้วและโกรธเขาด้วย เขาไม่เข้าใจว่าทำไมเด็ก ๆ จึงโกรธ จึงถามน้องสาวของเขาว่า เขาได้ทำอะไรไป น้องสาวของเขาจึงตอบเขาด้วยเรื่องนี้ คือเธอใช้วิธีการที่เป็นวิถีทางของการสังสรรค์ทางสังคมมาใช้ วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดและใช้กำหนดลักษณะพฤติกรรมของพี่ชายของเธอด้วย หากเธอวิจารณ์เขาตรง ๆ เขาจะต้องมีการโต้แย้งและหักล้างด้วยเหตุผล และก็จะต้องมีการทะเลาะวิวาทสืบไปอีก แต่ปรากฏว่าเขาหัวเราะอย่างพอใจและยอมรับว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่กำหนดลักษณะพฤติกรรมของเขาได้อย่างเหมาะสม การหัวเราะของเขาเป็นสื่อแห่งการยอมรับว่าเขาต้องรับผิดชอบเรื่องความบาดหมางในครอบครัว แม้จะเป็นสื่อโดยทางอ้อมก็ตาม และผลจากการเล่าเรื่องกับการตอบสนองนี้ทำให้บรรยากาศในครอบครัวเปลี่ยนไปในทางที่ดี

การเน้นเรื่องภาวะแวดล้อมทางสังคมของนักคติชนวิทยาบางคน ซึ่งเป็นการบันทึกและวิเคราะห์การแสดงออกของคติชนนั้นเป็นการสร้างความคิดเกี่ยวกับการแสดง (performance) ของคติชน คือเขาเห็นว่า “ตัวบท” ของเรื่องเล่านั้นเป็นเพียงการรายงานพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในขณะที่มีการเล่าเรื่อง อันที่จริงแล้ว เรื่องเล่าเป็นการรายงานพฤติกรรมการใช้ถ้อยคำของคนเพียงคนเดียวเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาการแสดงจะมุ่งความสนใจไปที่การจัดลำดับความคิด และพฤติกรรมที่นำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการสื่อความหมาย การเล่าเรื่องจึงถือว่าเป็นเหมือน เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นโดยมีเวลาเกิดและมีสถานที่เกิด ไม่ได้เป็นเฉพาะตัวบทกับองค์ประกอบเท่านั้น

ภาวะแวดล้อมปัจเจกบุคคล

ออริ่ง กล่าวว่าสำหรับภาวะแวดล้อมแบบนี้ เขาหมายถึงปัจเจกบุคคลเฉพาะผู้เล่าและชื่นชอบเรื่องเล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เขาตั้งคำถามว่าเหตุใดผู้เล่าจึงเลือกที่จะเล่าเรื่องนั้นเรื่องนี้ ทั้ง ๆ ที่มีเรื่องเล่าอยู่มากมายในประเพณี และในสังคม ทั้งยังเป็นเรื่องที่เหมาะสมกับการแสดงในโอกาสใดโอกาสหนึ่งเท่านั้น เหตุใดเขาจึงชมชอบเรื่องนั้นมากกว่าเรื่องอื่นธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับเรื่องเล่า ในฐานะที่เขาเป็นปัจเจกบุคคลนั้นเป็นอย่างไร การที่จะตอบคำถามเหล่านี้ได้เราต้องเริ่มพิจารณาประสบการณ์ชีวิตของตัวผู้เล่าและความโน้มเอียงทางอารมณ์ของเขา และไม่ใช้พิจารณาเพียงแค่ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนของประเพณีวัฒนธรรมเฉพาะหรือสถานภาพในสังคมเท่านั้น

เราอาจจะแสดงภาวะแวดล้อมของปัจเจกบุคคลด้วยตัวอย่างการเล่าเรื่องพื้นบ้านของทศานอีกเรื่องหนึ่ง นิทานจะเล่าในช่วงที่เรียกว่า *veglia* หรือประเพณีการรวมกลุ่มของคนในครอบครัวและเพื่อนฝูงข้าง ๆ กองไฟ ในตอนหนึ่ง หลังจากที่มีการเล่านิทานมาหลายเรื่องแล้วหญิงอายุประมาณ 40 ปีคนหนึ่ง ซึ่งมากับลูกของเธอสองคน ได้ขอร้องให้เล่าเรื่องของโรลันโดและบรูนิลเด (Rolando and Brunilde) ซึ่งเป็นเรื่องของมารดาที่บุตรสาว เนื้อเรื่องมีอยู่ว่าบรูนิลเดสัญญาว่าจะแต่งงานกับโรลันโดซึ่งเป็นหนุ่มน้อยที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน วันหนึ่งผู้วิเศษคนหนึ่งมาพบบรูนิลเด และหลงรักเธอเพราะความสวยของเธอ จึงได้ขอแต่งงานด้วย บรูนิลเดปฏิเสธเพราะเธอรักโรลันโดมาก มิโยที่ผู้วิเศษจะลักพาตัวเธอไปที่ปราสาทของเขาเพื่ออวดความมั่งคั่ง แต่เธอก็ไม่โหด ผู้วิเศษจึงขังเธอไว้ในปราสาท ในห้องใกล้ ๆ กับห้องนอนของเธอ และด้วยเหตุที่เขาคือคนทีนอนกรนเสียงดัง เขาจึงสร้างรูปหุ่นที่มีระฆังติดอยู่เป็นพัน ๆ ใบ ถ้าใครมากกระทบเข้าในตอนกลางคืน เขาก็จะได้ยินและตื่นขึ้น ในเวลาเดียวกันมารดาของบรูนิลเดก็ได้พบกับนางฟ้าที่แปลงตัวเป็นหญิงชราบอกให้รู้ถึงชะตากรรมของบรูนิลเด นางฟ้าได้สอนให้มารดาของบรูนิลเดลอบเข้าไปในปราสาทของผู้วิเศษและเอาสลีหุ้มห่อระฆังทุกใบไว้หลายคืนต่อมา เมื่อระฆังถูกห่อหมดแล้ว นางฟ้าก็บอกให้มารดาของบรูนิลเดนำโรลันโดเข้าไปในปราสาทด้วย แล้วนางฟ้าก็มอบดาบให้โรลันโดและบอกให้เขาตัดหูข้างซ้ายของผู้วิเศษเพราะอำนาจทั้งปวงของผู้วิเศษอยู่ที่นั่น โรลันโดทำตาม และปราสาททั้งหลังก็พังครืนลงมาเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย คู่รักทั้งสองก็เก็บเอาทองคำและสมบัติของผู้วิเศษไป เขากลายเป็นคนร่ำรวยแต่งงานกัน และอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตลอดไป

หญิงผู้ขอร้องให้เล่านิทานเรื่องโรลันโดและบรูนิลเดนั้นเป็นผู้ที่น่าจะมีบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของบุคคลในเรื่อง ตามประวัติของเธอนั้น เธออยู่กับมารดาที่เป็นหม้าย

และมีสัญญาว่าจะแต่งงานกับคนเผ่าถ่าน แต่ในหมู่บ้านนั้นมีชายคนหนึ่งที่เป็นนายทุนและเป็นนายจ้างของคนทุกคนในหมู่บ้านนั้นรวมทั้งมารดาของเธอและคนเผ่าถ่านนี้ด้วย นายทุนให้หญิงคนนี้ไปทำงานที่บ้านของเขา และพยายามดึงเธอไว้ด้วยการจ่ายเงินล่วงหน้า จนหญิงคนนี้ไม่อาจเลิกทำงานได้ ทั้งสามคนต้องตกเป็นหนี้เพราะไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากเงินและงานของนายทุน ผู้ดูแลผลประโยชน์ของนายทุนสงสารเธอมาก และช่วยเหลือเธอเพื่อที่จะให้ได้แต่งงาน แต่เมื่อเธอพร้อมที่จะออกจากบ้านของนายทุนไปแต่งงานกับคู่หมั้นนั้น นายทุนไม่ยอมให้เธอจากไป คู่หมั้นของเธอทะเลาะกับนายทุนอย่างรุนแรง จนในที่สุดทุกคนก็ถูกไล่ออกจากงาน คนเผ่าถ่านต้องไปหางานทำในท้องถิ่นอื่น มารดา บุตรสาว และผู้ดูแลผลประโยชน์ของนายทุนไปอยู่ด้วยกันในเมือง

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือความคล้ายคลึงระหว่างนิทานกับประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล คือหญิงที่ขอร้องให้เล่านิทานเรื่องนี้ เพียงแต่การแก้ปัญหาในตอนจบเท่านั้นที่ต่างกัน ในนิทานพระเอกได้รับรางวัลคือความมั่งคั่ง ส่วนในชีวิตจริงนั้น ตัวละครต้องตกงาน และสูญเสียบ้านซึ่งเป็นทรัพย์สินของนายทุนไป จากเหตุการณ์นี้ทำให้เรามองเห็นว่า หญิงผู้ขอร้องให้เล่านิทานเรื่องนี้ในการชุมนุมอยู่เสมอ ๆ ได้นำตัวเองเข้าไปเทียบกับตัวละครโดยตรง และความหมายของนิทานที่มีต่อเธอนั้นมีคุณค่าต่างไปจากความหมายที่มีต่อสมาชิกอื่น ๆ ของชุมชน

ภาวะแวดล้อมเปรียบเทียบ

ภาวะแวดล้อมนี้แตกต่างไปจากทุกสถานการณ์ที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากมันไม่ใช่ภาวะที่เกิดอย่างเฉียบพลันทุกครั้งที่มีการเล่านิทาน แต่เป็นการอ้างถึงโลกของเรื่องเล่าพื้นบ้านที่ขยายออกไปเหนือสถานการณ์ของการแสดงและอาจจะเหนือสังคมและวัฒนธรรมด้วย แต่กระนั้นภาวะแวดล้อมชนิดนี้ก็ยังคงเป็นการทำให้ทราบถึงการวิเคราะห์และการแปลความหมายของเรื่องเล่าเฉพาะเรื่อง นักคติชนวิทยาจะเปรียบเทียบนิทานหลาย ๆ เรื่องเพื่อที่จะได้เปิดเผยถึงแง่คิดต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ โครงสร้าง และสัญลักษณ์

การเปรียบเทียบนิทานมีอยู่หลายวิธีการที่จะทำให้เข้าใจตัวนิทานและแปลความหมายของนิทานได้ เซอร์ เจมส์ จอร์จ เฟรเซอร์ (Sir James Georges Frazer) เคยวิเคราะห์เรื่องของแอตัมและอีฟในสวนอีเดนและให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะในเรื่อง ในเรื่องมีต้นไม้อยู่สองชนิดคือ ต้นไม้แห่งชีวิต และต้นไม้แห่งความรู้ที่รู้ชั่ว ต้นไม้ทั้งสองชนิดนี้มีความสำคัญพอ ๆ กัน แต่ต้นไม้แห่งความรู้ที่รู้ชั่วจะมีบทบาทมากกว่า ต้นไม้แห่งชีวิต จะยืนต้นอยู่ด้านหนึ่งลับจากรายตาคนทั่วไป ขณะที่ตัวละครทั้งสาม คือ แอตัม อีฟ และงูใหญ่ ซึ่งถูกขับไล่ออกไป

จากสวน ดูเหมือนว่าจะเกี่ยวข้องกับต้นไม้แห่งความรู้ดีรู้ชั่ว แต่ตามความจริงแล้ว เฟรเซอร์
สงสัยว่าเหตุใดจึงมีการนำเสนอต้นไม้แห่งชีวิต ถ้ามันมีความสำคัญเพียงเล็กน้อยในโครงเรื่องที่
ปรากฏในพระคัมภีร์นี้ เขาจึงพิจารณาว่าเรื่องนี้อาจจะเป็นนิทานนิยายโบราณที่เปลี่ยนแปลงมา
คือเดิมจะมีต้นไม้อยู่สองชนิด คือต้นไม้แห่งชีวิตและต้นไม้แห่งความตาย มากกว่าที่จะเป็นต้นไม้
แห่งความรู้ ในกรณีนี้เราจะมองเห็นคุณลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน คือ ชีวิต ผิดกับความตาย
ความตรงกันข้ามนี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของเรื่องเล่าแบบมุขปาฐะจำนวนมาก และนิยายปรัมปรา
เรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดของความตาย ดังนั้นการตั้งข้อสังเกตว่า ต้นไม้แห่งความรู้แต่
เดิมน่าจะเป็นต้นไม้แห่งความตายนั้นจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะผิดความจริง ทำให้นิยายในคัมภีร์
เรื่องนี้ขึ้นไปอยู่ในระดับที่กว้างขึ้นเป็นนิยายปรัมปราของโลก เกี่ยวกับกำเนิดของความตาย
และสามารถนำไปเปรียบเทียบกับเรื่องแบบเดียวกันในวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ เฟรเซอร์อธิบาย
ว่าเรื่องจากคัมภีร์นี้เองที่เป็นพื้นฐานของเรื่องเล่าที่แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง เป็นเรื่อง
ที่เทพเจ้าให้มนุษย์เลือกเอาในการที่จะมีชีวิตอยู่หรือตาย พระองค์ส่งทูตไปแนะนำให้มนุษย์
เลือกเอาการมีชีวิต และในกรณีนี้มนุษย์ควรจะเลือกกินผลไม้จากต้นไม้แห่งชีวิตมากกว่าต้นไม้
แห่งความตาย แต่ทูตบิดเบือนคำแนะนำหรืออาจเข้าใจผิด สื่อข่าวสารผิด ดังนั้นมนุษย์จึง
กินผลไม้จากต้นไม้แห่งความตาย มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงความตายได้ มีนิยายปรัมปราบาง
เรื่องที่ระบุว่า ทูตสื่อข่าวผิด คือบอกมนุษย์ว่าพวกมนุษย์ต้องตาย และงูใหญ่จะมีชีวิตอยู่ได้
ด้วยการลอกคราบ ซึ่งการลอกคราบนั้นเป็นการทำให้มีความกระปรี้กระเปร่า มีชีวิตชีว
ขึ้น ดังนั้นในภาวะแวดล้อมของคติชนของโลก งูใหญ่มักจะเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอมตะ
ไม่ใช่สัญลักษณ์ของความชั่วร้าย¹

การแปลความหมายแบบนี้เป็นการพิจารณาเรื่องเล่าในภาวะแวดล้อมของโลก ซึ่งเป็น
ความเห็นที่ต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง เป็นการอธิบายและการวิเคราะห์วิจารณ์ที่ไม่อาจทำได้
โดยการพิจารณาภาวะแวดล้อมแบบอื่น ๆ คือทางด้านวัฒนธรรม สังคม และปัจเจกบุคคลเท่านั้น
แนวคิดแบบนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย เพราะทำให้การศึกษาภาวะแวดล้อมกว้างขึ้นและ
ไม่ได้จำกัดอยู่กับตัวบท (text) ของคติชนอย่างเดียว

อย่างไร ลงความเห็นว่าเป็นความจริงแล้ว นักคติชนวิทยาไม่จำเป็นต้องจำกัดตัวเอง
อยู่กับการศึกษาภาวะแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเรื่องเดียว เพราะการแปลความหมาย

¹ Sir James George Frazer, *Folk - Lore in the Old Testament : Studies in Comparative Religion, Legend, and
Law*, Abridge ed. New York : Tudor, 1923, pp. 15 - 33.

ของคติชน เรื่องเล่า หรือนิทาน ฯลฯ สามารถกระทำได้หลายวิธีการ ตามปกติแล้วภาวะแวดล้อมอย่างหนึ่งจะแนบไปถึงภาวะแวดล้อมอีกอย่างหนึ่งในลักษณะที่เชื่อมโยงกัน เราไม่อาจขีดเส้นแบ่งแยกตัดขาดระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม และระหว่างวัฒนธรรมกับการเปรียบเทียบได้อย่างเด็ดขาด เพราะว่าแต่ละภาวะจะมีลักษณะที่ปะปนและกลมกลืนกันอยู่ และในการศึกษาภาวะแวดล้อมนั้น หากศึกษาเพียงแง่เดียว ด้านเดียว ก็ไม่อาจจะทำให้เราเข้าใจเรื่องเล่าได้ตลอดทุกแง่ทุกมุม จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์หลาย ๆ ด้านประกอบกัน

สำหรับการศึกษาภาวะแวดล้อมนี้เป็นเรื่องที่นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยานำไปใช้วิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1960 เป็นต้นมาและพัฒนามาเป็นทฤษฎีการสื่อความหมายด้วยการแสดง (performance theory) มีการนำแนววิเคราะห์ทั้งสองแบบนี้ไปทดลองใช้กับการเก็บข้อมูลในงานสนามอย่างแพร่หลาย แมรี เอลเลน บราวน์ (Mary Ellen Brown) และพอล เอส. สมิธ (Paul S. Smith) ได้จัดทำคู่มือเพื่อเป็นแนวในการออกปฏิบัติงานสนามเพื่อศึกษาข้อมูลของบทขับขานและเพลงพื้นบ้าน¹ ซึ่งสามารถนำมาใช้กับการศึกษาการเล่านิทานได้อย่างดี คู่มือนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การแบ่งเป็นหมวดเพื่อความสะดวกในการศึกษา

หมวด A - ชุมชนหรือกลุ่มที่มีปรัมปราประเพณีการขับเพลง (การเล่นนิทาน)

หมวด B - ผู้มีส่วนร่วมในปรัมปราประเพณี

หมวด C - เพลง (นิทาน) ของปัจเจกบุคคล

หมวด D - ภาวะแวดล้อมเฉพาะของการแสดง

เฉพาะหมวด D ซึ่งเกี่ยวกับภาวะแวดล้อม จะมีรายละเอียดแบ่งเป็นหัวเรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

1. การสรรบุรุษชาติโดยทั่วไปของการแสดง
2. เหตุการณ์
3. สถานที่ที่เหตุการณ์ดำเนินไป
4. เวลาของเหตุการณ์
5. เวลาของการแสดง
6. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ
7. ผู้แสดง และผู้มีส่วนร่วมในการแสดง

¹ Mary Ellen Brown and Paul S. Smith, *Ballad and Folksongs : Cactal Research Guide* No. 3 (University of Sheffield : Centre for English Cultural Tradition and Language, 1982)

8. ผู้ชม
9. การแต่งกาย
10. เพลง (นิทาน)
11. การแสดง

รายละเอียดเหล่านี้เป็นสิ่งที่นำมาใช้ได้ในการปฏิบัติงานสนาม และศึกษาได้จากคู่มือของ Centre for English Cultural Tradition and Language หมายเลข 3 ดังกล่าวแล้ว

เด็กได้ศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการเล่านิทานใน Folktales and Society ว่า ชุมชนมีความร่วมมือกับผู้เล่านิทานอย่างไร ในขณะที่กำลังมีการเล่านิทานอยู่ ผู้เล่า (performer) ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้สร้างสรรค์ (creator) กำลังแสดง (perform) คติชนประเภทนิทาน ซึ่งการแสดงและการสร้างสรรค์จะเป็นไปในเวลาเดียวกัน ผู้เล่าจะได้รับอิทธิพลจากบรรยากาศภายในชุมชน ทั้งในด้านการเลือกข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลนั้น เด็กเสนอผลการค้นคว้าว่า ถ้าผู้เล่ารู้สึกว่าคุณฟังมีส่วนร่วม ให้ความร่วมมือในการฟังอย่างดี นิทานที่เขาเล่าจะน่าฟังและมีสีสันร่าเริงมากขึ้น เพราะเขาได้รับความร่วมมือจากผู้ฟัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้เล่าและผู้ฟังต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน

การศึกษาของเด็กจะเป็นที่ลีลาการเล่า (style) และการใช้น้ำเสียง (intonation) และการมีปฏิริยาตอบสนองกันระหว่างผู้เล่ากับผู้ฟัง เวลาที่มีการแสดงของคติชน ซึ่งทำให้เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการของการศึกษาคติชน ซึ่งพัฒนาจากการพิจารณาตัวบทไปสู่การแสดงของตัวบท และผลการประเมินคุณค่าของการแสดงก็คือ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการแสดงนั้น ๆ

จุดมุ่งหมายของการเล่านิทาน

ผู้เล่านิทานปรากฏตัวอยู่ในสังคมทุกแห่ง และผู้สนใจฟังก็มีอยู่ทุกแห่งเช่นเดียวกัน เพราะนิทานเป็นรูปแบบของวรรณกรรมที่มนุษย์จำนวนมากสนใจ ไม่ว่าจะเป็มนุษย์ในสังคมบรรพชน กลุ่มคนด้อยการศึกษาในสังคมของคนที่มีการศึกษา และแม้แต่สังคมของคนที่มีการศึกษาสูงก็ตาม เพียงแต่ความสนใจของแต่ละกลุ่มอาจจะต่างแนวกันไปเท่านั้น

สตีท ธรอมป์สัน (Stith Thompson) กล่าวว่าในการเล่านิทาน ดำเนินาน หรือเรื่องราวใด ๆ ก็ตาม โดยทั่วไปแล้วผู้ฟังต้องการสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. สารระนำรู้ (information)
2. ความบันเทิง (amusement)
3. การส่งเสริมการกระทำและพฤติกรรมของวีรบุรุษ (incitement to heroic deeds)
4. การอบรมศีลธรรม จริยธรรม (religious edification)
5. การผ่อนคลายความกังวล (release)

การเล่านิทานเป็นการให้ความบันเทิงอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่ในวัฒนธรรมทุกรูปแบบ ดังนั้นในสังคมต่าง ๆ จึงน่าจะมีจุดมุ่งหมายร่วมในการเล่านิทานอยู่ ซึ่งพอจะสรุปได้จากผู้ศึกษาหลาย ๆ คน หรือสถาบันดังนี้

1. คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส¹ มีความเห็นว่า “ถึงแม้ว่าเนื้อเรื่องในนิทานจะแตกต่างกันไปตามภาคต่าง ๆ ของโลก แต่จุดประสงค์ดั้งเดิมในการเล่านิทานของมนุษย์ก็เป็นอย่างเดียวกันหมด คือต้องการให้เป็นเครื่องบันเทิงใจในยามว่างงาน แต่ยังมีจุดประสงค์อื่นรองลงไปในการเล่านิทาน อันเป็นเรื่องเนื่องจากศาสนา และการสั่งสอน นิทานต่าง ๆ จึงมีนานาชนิด เช่น เรื่องรักโศกของหนุ่มสาว เรื่องผัวเมีย เรื่องเกี่ยวกับการประท้วงต่ออำนาจใด ๆ เรื่องกลโกง และเรื่องตลกขบขัน ตลอดถึงเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วีรบุรุษ และเรื่องสอนใจ สอนความประะพฤติ ตัวในเรื่องบางทีก็เป็นคนเคราะห์ดี บางทีก็เคราะห์ร้าย บางคนเก่งกาจอาจหาญ บางคนก็เหลวไหลไม่ได้เรื่อง บ้างก็ฉลาด บ้างก็โง่ แต่ไม่ว่าจะเป็นคนจำพวกไหน ก็จะมีความรู้สึกนึกคิดอย่างมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ในโลกเรานี่เอง และถึงแม้ว่าจะเป็นสัตว์หรือมนุษย์ประเภทใดก็ตาม ก็ล้วนแต่คิดและทำอย่างมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นพระราชา ยากกเข็ญใจ กระจ่ายแสนกล เจ้าชายรูปงาม เจ้าหญิงถูกสาป แม่เลี้ยงใจร้าย แม่มด - ยักษ์มีฤทธิ์ สุนัขกตัญญู ช้างเกร แมลงหวี่จิตสามัคคี หรือเวทदानางฟ้าที่คอยช่วยคนตกทุกข์ได้ยาก หรือแม่น้ำ ภูเขา พืชพรรณนานาชนิด ก็อาจมีบทบาทในเรื่องนิทานได้ และจะมีความรู้สึกนึกคิด มีจิตใจอย่างมนุษย์เรา ๆ หรือมีฉะนั้นก็อย่างที่เราฝึกฝนนอยากจะเป็น”

2. กรมศิลปากร² กล่าวว่า “นิทานชาวบ้าน คือเรื่องราวที่บุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่งขึ้น และเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน มีความมุ่งหมายเพื่อเป็นเครื่องบันเทิงใจ และสั่งสอน

¹ คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส, *ผลงานด้านวรรณกรรมของศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ม.ป.ป., หน้า 55.

² กรมศิลปากร, *นิทานชาวบ้านภาค 1*, พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเพชรเกษม, 2513, หน้าคำนำ.

บุคคลให้กระทำความดี เช่นมีความกตัญญูกตเวที ซื่อสัตย์สุจริต และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บางเรื่อง แต่งขึ้นเพื่ออธิบายคำพิงเพยเก่า ๆ ของไทยเช่น นอนสูงให้นอนกว่า นอนต่ำให้นอนหงาย หรือ เนื้อไม้ได้กิน หนังไม้ได้รองนั่ง เอากระดูกมาแขวนคอ บางเรื่องแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมา ของชื่อภูมิประเทศบางแห่ง ด้วยเหตุนี้ นอกจากจะให้ความสนุกสนานแล้ว นิทานชาวบ้านยัง เปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิด ความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของบุคคลในท้องถิ่นต่าง ๆ นับเป็นเรื่องที่มีคุณค่าแก่ผู้สนใจโดยทั่วไป”

3. ยุทธ เดชคำรณ¹ ระบุว่า “เรื่องทั้งหลายจะให้ความรู้ ความเข้าใจในขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นว่ามีอย่างไร นอกจากนั้นนิทานนี้ยังให้ ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่เด็กและผู้สนใจ เพราะนิทานบางเรื่องทำนองไม่เคยได้ฟังได้ยิน มาก่อน เพราะเป็นเรื่องราวเฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น” และอีกตอนหนึ่งคือ “เยาวชนควรจะได้รับ ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากเรื่องราวในอดีต สำหรับเป็นพื้นฐานฝึกแก้ปัญหาชีวิตที่ จะพบต่อไป ดังที่ผู้รู้กล่าวไว้ว่า “นิทานคือ กระจกเงาของชีวิตที่ฉายให้ผู้อ่านได้เห็นตัวอย่าง การแก้ปัญหาชีวิตในแง่ต่าง ๆ โดยผู้อ่านผู้ฟังใช้ระยะเวลาสั้นที่สุด”²

4. สำนักพิมพ์แพรวพินยา³ กล่าวนำว่า “นิทานพื้นเมืองนั้นมีกันทุกชาติ ทุกภาษา นอกจาก จะแสดงถึงวัฒนธรรมของชาตินั้นแล้ว ในการอ่านหรือการฟัง ย่อมได้รับความเพลิดเพลินสนุกสนาน และได้หัดคิดในการอบรมบ่มนิสัย ให้ประกอบแต่ความดี ละเว้นความชั่ว อันเป็นความมุ่งหมาย ของผู้ที่ผูกนิทานขึ้นประโยชน์ในการที่ว่านี้ ย่อมได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่”

5. วรการ⁴ มีความเห็นว่า “การเล่านิทานสู่กันฟังนั้น นอกจากจะยังความเพลิดเพลิน เจริญอาหารให้แก่กันและกันแล้ว ผู้รู้จักเล่าจะต้องสอดแทรกคติชีวิต หรือข้อเตือนใจไว้ในนิทาน นั้น ๆ ด้วย ผู้รับฟังหรืออ่านนิทานจึงจะบรรลุผลสู่เป้าหมายอย่างสมบูรณ์”

6. สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย⁵ กล่าวว่า “ทุกชาติ ทุกภาษา ที่มีหนังสือ ของตนเองย่อมถือว่านิทานเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมประจำชาติ และนิทานของชนชาติย่อม

¹ ยุทธ เดชคำรณ, *นิทานพื้นเมืองของไทย*, พระนคร : คลังวิทยา, 2505, หน้าคำนำ.

² ยุทธ เดชคำรณ, *นิทานไทย คุณค่าคุณประโยชน์*, พระนคร : สำนักพิมพ์รวมธรรม, 2531, หน้าคำนำ.

³ ลมุล รัตตากร, ผู้แปล. *นิทานเอกของญี่ปุ่น* โดยโยชิโกะ อุซึตะ. พระนคร : แพรวพินยา, 2526, หน้าคำนำ.

⁴ วรการ, *รวมชุดนิทานตำนานเก่า*, พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2511, หน้าคำนำ.

⁵ สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย, *นิทานนานาชาติ*, พระนคร : สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย, 2496, หน้าคำนำ.

แสดงถึงลักษณะ อุปนิสัย จิตใจ พื้นเพ ความฉลาด นึกคิด ขนบธรรมเนียม ความเชื่อถือของ
ชนชาตินั้นในแต่ละยุคแต่ละสมัย นิทานเป็นวรรณกรรมที่นิยมอ่าน นิยมฟัง ทั้งในวัยผู้ใหญ่และ
ผู้เยาว์ ทั้งในวงนักปราชญ์และนักเรียน”

ปัจจุบันนี้แม้ว่าจะมีสื่อและอุปกรณ์ที่สามารถให้ความบันเทิง ความเพลิดเพลินแก่นุชนธ์
ได้อย่างหลากหลาย เช่นหนังสือ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ ฯลฯ แต่ก็ยังมีสังคมบาง
แห่งที่ให้ความสำคัญกับการเล่านิทานมากที่สุด และถือว่าการเล่านิทานเป็นศิลปะการแสดงออก
ที่จริงจังและมีคุณค่ายิ่ง ดังนั้นถ้าหากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว นอกเหนือไปจากความบันเทิงอัน
เป็นจุดประสงค์หลักแล้ว การเล่านิทานน่าจะมีจุดประสงค์รองดังต่อไปนี้

1. เพื่อสั่งสอน นิทานพื้นบ้านที่มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนโดยตรงก็คือนิทานคติ ซึ่ง
ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของอีสป นิทานของอีสปนั้นเมื่อเล่าจบแล้ว จะมีการสรุปเป็นเชิงให้คติ
ว่า “นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า...” เกี่ยวกับเรื่องนี้ เฉลิม มากนวล¹ เสนอความเห็นไว้ว่า “เดิม
ทีเดียวยีสปคงจะมีได้เล่าเพื่อแสดงคำสอนเสมอไป แต่เล่าเพื่อการยู่รอดของชีวิตก็ได้ เพราะ
อีสปเป็นทาส จะพูดอะไรตรง ๆ ก็กลัว จึงเล่านิทานเปรียบจนหลุดพ้นจากความเป็นทาส” จุด
ประสงค์เพื่อการยู่รอดของผู้เล่านี้จะพบได้อีกในการเล่านิทานอาหรับราตรี และนิทานของ
นางตันไต่ แต่ทั้งสองเรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อความบันเทิงด้วย และบางเรื่องก็เป็นการเปรียบเทียบ
สั่งสอนด้วย

2. เพื่อแก้ปัญหาในสังคม คือการใช้ตัวละครในนิทานมาเป็นอุปมาเปรียบเทียบพฤติกรรม
และปัญหาของบุคคลในชีวิตจริง เพราะการเล่านิทานจะเปรียบเหมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้
เห็นสภาพของมนุษย์ ไม่ว่าจะป็นชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ขนบธรรมเนียม
ประเพณีต่าง ๆ

3. เพื่อเป็นอาชีพ ในบางสังคมมีนักเล่านิทานที่อาศัยการเล่านิทานเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ
เช่น พวกเร่ร่อนที่เล่านิทานแลกกับที่พักอาศัยแต่ละวัน และอาหารแต่ละมื้อ พวกนักเล่านิทาน
ในราชสำนักคนรับใช้ในโรงเตี๊ยม และพวกแม่่นม เป็นต้น

¹ เฉลิม มากนวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป, เอกสารนิเทศการศึกษาระดับที่ 167 หน่วย
ศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพฯ : 2518, หน้า 29.